

HELSINGIN YLIOPISTO
RURALIA-INSTITUUTTI

KOTISEUTU KESTÄVÄKSI

Kotiseudun kehittämisen opas

TIMO SUUTARI, JAAKKO MÄNTYLÄ, MATTI MÄKELÄ
JA SULEVI RIUKULEHTO

KOTISEUTU KESTÄVÄKSI

Kotiseudun kehittämisen opas

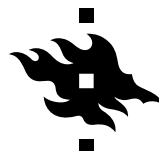
**TIMO SUUTARI, JAAKKO MÄNTYLÄ, MATTI MÄKELÄ
JA SULEVI RIUKULEHTO**

Euroopan maaseudun
kehittämisen maatalousrahasto:
Eurooppa investoi maaseutualueisiin

Elinkeino-, liikenne- ja
ympäristökeskus

HELSINGIN YLIOPISTO
RURALIA-INSTITUUTTI

2023

Julkaisija Helsingin yliopisto
Ruralia-instituutti
www.helsinki.fi/fi/ruralia-instituutti

Sarja Raportteja 230

Kannen piirros Marjo Nygård

ISBN 978-951-51-8661-4
ISBN 978-951-51-8662-1 (pdf)

ISSN 1796-0622
ISSN 1796-0630 (pdf)

ESIPUHE

Ihmisellä on tarve kokea kuuluvansa jonnekin ja olevansa paikallisyhteisön ja yhteiskunnan täysivaltainen jäsen. Oman lähiympäristönsä arvokkaaksi kokevat ja paikkoihin sitoutuneet ihmiset ovat maaseudun tärkein voimavara.

Helsingin yliopiston Ruralia-instituutissa on tarkasteltu paikallisyhteisöjen kestävyyttä kokemuksellisen kotiseututeorian valossa. Teorian ytimenä on, että kotiseutu rakentuu jokaiselle ihmiselle heidän omissa kokemuksissaan, joita kertyy niin luonnosta kuin rakennetusta, sosiaalisesta ja virtuaalisesta ympäristöstä.

Kotiseutututkimuksen rinnalla on kehitetty kotiseutusunnittelun työkaluja ja menetelmiä oman kotiseudun avainkohteiden säilyttämiseksi ja kehittämiseksi. Kotiseutusunnittelu edistää asukkaiden yhteenkuuluvuuden ja osallisuuden tunnetta.

Tämä opas asettuu pitkään kotiseututyön käsikirjojen jatkumoon. Oppaamme on kuitenkin ensimmäinen, jossa viitekehyksenä on ihmisten kokemuksellinen suhde kotiseutuun. Siksi haluamme suunnata sen paikallisyhteisöissä toimiville yhdistyksille. Uskomme, että tarjoamamme näkökulma voi rikastaa – ei vain kotiseutu- ja kyläyhdistysten – vaan kaikkien kotiseudun hyväksi työskentelevien seurojen ja järjestöjen elämää. Niinpä tämän oppaan valmistelussa on kuultu muun muassa kulttuuri- ja luontoyhdistyksien sekä urheiluseurojen toimijoita. Vaikka esimerkkien painopiste on maaseudun paikallisyhdistyksissä, oppaan periaatteet ovat sovellettavissa kaikkialla.

Opas on laadittu Kotiseutusunnittelu maaseudun kehittämistyökaluna (Kotimatka) -hankkeessa 1.3.2021–30.6.2023. Hanketta rahoitti Etelä-Pohjanmaan ELY-keskus Euroopan unionin maatalouden kehittämisen maaseuturahastosta. Koska hanke toteutettiin Etelä-Pohjanmaalla, esimerkitkin ovat pääosin sieltä, mutta uskomme, että ne ovat yleisesti kiinnostavia.

Oppaan on kuvittanut Marjo Nygård ja taittanut Jaana Huhtala. Lämmin kiitos kaikille hankkeeseen osallistuneille.

Kirjoittajat

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ	7
ABSTRACT	9
KOTISEUTU ON JOKAISELLE OMA.....	11
Kotiseutu kuuluu kaikille	11
Kotiseutu koetaan ympäristöissä.....	12
Kotiseututyö ja maaseudun kehittäminen	14
Esimerkkejä kotiseutusuunnittelun menetelmistä.....	16
VIRIKKEITÄ KOTISEUDUN KEHITTÄMISEEN	19
Kotiseutu syntyy luonnostaan	19
Luontomuistot ja -tarinat talteen.....	20
Luonnonympäristön kestävä hyödyntäminen	22
Hoivaava maisemanhoito	23
Ihminen rakentaa ympärilleen kodin.....	27
Paikallisten tekemillä rakennusinventoinneilla vetovoimaa.....	30
Käyttö on parasta suojelua.....	31
Kotiseutumuseot ja -kokoelmat digitaalisella aikakaudella	37
Kertomukset kannattelevat yhteisöjä	43
Kotiseudun tarinaperinne tutuksi ja hyödyksi	44
Yhteisölähtöiset kuntahistoriat	47
Kylänsä näköinen kirja.....	49
Kotiseutu on verkossa kuin kotonaan	53
Kulttuuriperintö biteiksi	55
Digitoidut aineistot monipuolisesti käyttöön	56
Kotisivu on yhdistyksen virtuaalinen koti	57
KESTÄVÄ KOTISEUDUN KEHITTÄMINEN	60
Ajattele ja toimi paikallisesti ja globaalisti	60
Ytyä yhteisöjen toimintaan	63
Juurtuneet ihmiset ja kestävät paikallisyhteisöt.....	64
LÄHTEET	66

TIIVISTELMÄ

Tämä opaskirja tarjoaa ideoita, virikkeitä ja käytännön työkaluja maaseudun paikallisyhteisöjen ja yhdistysten kehittämiseen. Paikallisyhdistykset ovat maaseutualueiden elinvoiman tärkeä tukipilari: ne vahvistavat osallisuutta ja hyvinvointia, edistävät elinkeinotoimintaa ja tukevat asukkailla tärkeiden kotiseudun kohteiden säilymistä.

Oppaassa tarkastellaan kotiseutua kokemuksellisenä ilmiönä eri ympäristöissä, joita ovat luonnonympäristö, rakennettu ympäristö, sosiaalinen ympäristö sekä virtuaalinen ympäristö. Runsaat esimerkit selventävät, miten luonnonympäristön ja rakennetun ympäristön kohteita voidaan vaalia ja hyödyntää kestävästi ja miten tarinoita voidaan koota ja käyttää yhteisön hyväksi. Lisäksi tarkastellaan sitä, miten digitaalisuus on muuttanut ihmisten suhdetta paikkoihin ja yhdistystoiminnan luonnetta. Esimerkit palvelevat erityisesti kehittämishankkeiden suunnittelua.

Kotiseudun kehittämisen tulee edistää yhteisöjen ja yksilöiden muutosjoustavuutta eli kykyä vastata eteen tuleviin muutoksiin kuten kestävyyssiirtymään. Tätä voidaan tukea muun muassa kotiseutukasvatuksen keinoin. Oleellista on, että maaseudun paikallisyhteisöissä ihmiset tuntevat, että heidän kotiseutukokemuksillaan, tarinoillaan ja toiminnallaan on merkitystä. Kestävä paikallisyhteisö kykenee paitsi vahvistamaan paikallisten kotiseutusuhdetta, myös synnyttämään uusille tulijoille kotoisuuden ja kuulumisen kokemuksia.

ABSTRACT

SUSTAINABLE COMMUNITIES, SUSTAINABLE HOME **GUIDEBOOK FOR THE DEVELOPMENT OF HOME**

This guidebook offers ideas, inspiration and practical tools for the development of rural local communities and associations. Local associations are important for the vitality of rural areas, as they strengthen the inclusion and well-being, promote business activities and support the preservation of local heritage, which is important to residents.

The guidebook sees the concept of home as an experiential phenomenon. Home is experienced in different environments, which are the natural environment, the built environment, the social environment and the virtual environment. The guide presents numerous examples of how objects of the natural environment and the built environment can be cherished and used sustainably, and how stories can be collected and used as part of community activities. In addition, it will be discussed how digitalization has changed people's relationship with places and the nature of activities in associations. The presented examples are especially useful for the planning of development projects.

The development of home must promote the resilience of communities and individuals, i.e. the ability to respond to upcoming changes such as the transition to sustainability. This can be supported, for example, by means of education of home. It is essential that people in rural communities feel that their experiences of home, stories and activities matter. A sustainable local community is able not only to strengthen the relationship of locals with their home, but also to create experiences of home and belonging for all those moving to the community.

KOTISEUTU ON JOKAISELLE OMA

KOTISEUTU KUULUU KAIKILLE

Kotiseutu ymmärretään usein paikaksi, jossa ihminen on syntynyt ja elänyt lapsuutensa tai paikaksi, jossa asuu juuri nyt. Kun kotiseutua pysähtyy ajattelemaan, huomaa että se on paljon enemmän. Kotiseutuun kuuluvat kaikki ne paikat ja tapahtumat, jotka ovat ihmiselle merkityksellisiä. Tunneside kotiseutuun syntyy kokemuksissa. Niitä kertyy jokaiselle koko elämän ajan. Tärkeän sijan kotiseudun muodostumisessa voivat saada vaikkapa lapsuuden leikkipaikka, arkinen työmatkareitti tai tuttu puhetapa. (Suutari & Riukulehto 2018, 14.)

Kotiseutu muodostuu kotoisiksi koetuista maisemista ja muistoista (Riukulehto & Suutari 2016, 268). Kotiseutu on aina henkilökohtainen. Kahdella ihmisellä ei voi olla täsmälleen samoja kokemuksia. Toki samalla alueella samanaikaisesti elävien ihmisten tärkeät paikat ja tapahtumat ovat monelta osin samoja. Myös niistä jääneet muistot ovat usein samansuuntaisia.

Paikkoihin ja yhteisöihin kuuluminen on kotiseutukokemuksen ytimessä. Omaksi kotiseudeksi mielletään ne asiat, joiden pariin tuntee kuuluvansa. Kotiseudustaan voi ajatella: minä kuulun tänne ja nämä asiat kuuluvat minulle. Kyse ei ole omistamisesta. Esimerkiksi väitteellä ”tämä on minun kouluni”, ei tavallisesti tarkoiteta omistusoikeutta koulurakennuksiin: koulu kuuluu minulle, koska olen viettänyt siellä useita vuosia ja koska siellä on tapahtunut minulle tärkeitä asioita (Uimonen 2020, 116). Monet yhteisön jäsenet tuntevat ja ajattelevat samasta koulusta samaan tapaan. Se on heille tärkeä paikka – kullekin erikseen ja kaikille yhdessä. Vaikka samaan aikaan ja samoissa paikoissa eläneet ihmiset kokevat kotiseutunsa yksilöllisesti, heille rakentuu myös samansuuntaisia yhteisiä käsityksiä. Siksi kotiseudusta voidaan puhua myös alueellisena ilmiönä.

Nykyään yhä useammat ihmiset viettävät liikkuvaa ja monipaikkaista elämää. Tarve kokea jatkuvuutta ja kiinnittyä johonkin ei silti ole kadonnut. Kuulumisen tunne on edelleen kotiseutukokemuksen ytimessä, mutta se voi kohdistua moniin eri paikkoihin ja erilaisiin yhteisöihin, jotka voivat sijaita kaukana toisistaan – jopa eri puolilla maailmaa.

Kotiseutu muodostuu kotoisiksi koetuista maisemista ja muistoista.

Aiemmin saatettiin ajatella, että asiantuntijat tietävät parhaiten, mikä on kotiseudussa arvokasta. Kokemuksellisuus tuo asiantuntijuuden rinnalle toisen ajattelutavan. Pysähdytään miettimään, millä asioilla on merkitystä juuri minulle. Mikä tekee minun kotiseudustani arvokkaan? Kyse on yhteiskunnan demokratisoitumisesta ja arvojen monipuolistumisesta: jokainen on oman kokemuksensa paras asiantuntija.

KOTISEUTU KOETAAN YMPÄRISTÖISSÄ

Kotiseutu koetaan erilaisissa ympäristöissä, joita ovat luonnonympäristö, rakennettu ympäristö, sosiaalinen ympäristö sekä virtuaalinen ympäristö. Nämä kotiseudun muodostumisen ympäristöt ovat aina toisiinsa sulautuneita. Ne koetaan toisiinsa yhdistyneinä. Niiden erottaminen auttaa kuitenkin ymmärtämään ja jäsentämään kotiseutukokemuksen monisäikeisyyttä. Esimerkiksi puu ja kivi ovat luontokohteita, mutta ystävän tapaaminen puun juurella tai leikkiminen kivellä ovat sosiaalista toimintaa. Sosiaalisessa mediassa jaettu tuokiokuva puun juurelta tai kiven päältä tuo kokemukseen virtuaalisen ulottuvuuden. (Vrt. Riukulehto 2020, 20.)

Luonnonympäristöä voi pitää ihmiselle ensisijaisena ympäristönä, sillä kaikki oleminen ja kokeminen rakentuvat luonnon varaan. Hieman yksinkertaistaen luonto tarkoittaa ihmistä ympäröivää maata, vettä ja ilmaa kaikkine lajeineen ja luonnonilmiöineen. Järvi, metsä tai vaikkapa yksittäinen eläinlaji voi olla kotiseutukokemuksen ratkaiseva osatekijä. Luonnonympäristön muuttuminen saattaa olla ihmiselle ravisteleva kokemus. Esimerkiksi metsän tai vaikka vain yksittäisen puun kaataminen voi aiheuttaa tunnekuohun, vaikkei puuta ei olisi tunnistettu maisema- tai luontoarvoiltaan erityiseksi. Puu ei saa arvoaan ulkopuolisen arvioinnin vaan kokemusten ja muistojen kautta: se on voinut olla esimerkiksi kylän lasten kiipeilypuu. (Vrt. Riukulehto & Rinne-Koski 2019, 107; Riukulehto 2020, 19.)

Rakennetulla ympäristöllä tarkoitetaan ihmisen vaikutuksesta syntyneitä rakennelmia ja esineitä, joita ei sellaisenaan esiinny luonnossa. Kotiseutukokemuksissa erityisen painoarvon saavat ihmisasumukset. Rakennettuun ympäristöön kuuluvat rakennusten ja rakennelmien lisäksi myös esineet ja laitteet, kuten esimerkiksi kulkuvälineet.

**Kotiseutu
koetaan erilaisissa
ympäristöissä, joita
ovat luonnonympäristö,
rakennettu ympäristö,
sosiaalinen ympäristö
sekä virtuaalinen
ympäristö.**

Sosiaalinen ympäristö voidaan ymmärtää ihmisten kokemusten, toiminnan ja historian luomina puitteina. Kukaan meistä ei synny tyhjään maailmaan, vaan monimutkaiseen sosiaalisen vuorovaikutuksen ja perinteen kudelmaan. Ihminen syntyy ja kasvaa jo olemassa oleviin yhteisöihin, joilla on omat toimintatavat ja säännöt. Niihin voimme vaikuttaa vain rajallisesti. Me opimme, sopeudumme ja osallistumme perinteisiin, mutta koemme ja tulkitsemme ympäristömme omakohtaisesti. Tällaista sosiaalista kotiseutua voi luonnehtia meikäläisyydeksi: näin meillä käyttäydytään, ajatellaan ja reagoidaan, näin puhutaan ja pukeudutaan, tällaisia ruokia meillä syödään ja niin edelleen. (Suutari & Riukulehto 2018, 165; Riukulehto & Suutari 2012, 62.)

Digitaaliset ympäristöt ja tietoverkot ovat osa rakennettua ympäristöä ja tuoneet viimeistään 2000-luvulla ympäristöömme olennaisen lisän. Niillä on fyysinen rakenne, joka toimii alustana digitaaliselle sisällölle. Sisällöt ovat kuitenkin luonteeltaan aineettomia ja kulttuurisia. Niitä käyttäessään ihmiset ovat vuorovaikutuksessa teknologian ja muiden ihmisten kanssa ja muodosta-

vat yhteisöjä. Internetissä vietetään vapaa-aikaa, tavataan ystäviä ja viihdytään. Monille se on myös opiskelu- ja työympäristö. Verkon foorumit ja sosiaalisen median palvelut ovat olemukseltaan virtuaalisia; ne eivät ole olemassa samalla tavoin kuin käsin kosketeltava elämisympäristö. Silti ne ovat elinpiirimme olemassaoloa. (Riukulehto ja Haasio 2020.)

KOTISEUTUTYÖ JA MAASEUDUN KEHITTÄMINEN

Suomalaisen kotiseututyön tavoitteena on toiminnan alkuvaiheista 1800-luvun lopulta lähtien ollut kotiseudustaan kiinnostuneiden ihmisten innostaminen ja rohkaiseminen oman kulttuuriperintönsä tallentamiseen. Ajateltiin, että kiintymys isänmaata kohtaan syntyy kotiseututyön avulla. Jo 1930-luvulla kotiseutuyhdistys alkoi olla kiinteä osa maaseudun yhdistystoimintaa. Heti sotien jälkeen nähtiin suomalaisessa kotiseutuliikkeessä nopea kasvun vaihe. Useimmiten kotiseututyön liikkeelle panevana voimana oli paikallisen perinteen tallentaminen ja paikallismuseon perustaminen paikkakunnalle. (Riukulehto 2017; Turunen 2004; Stenfors 2007.)

Kotiseututyön katse kääntyi tulevaisuuteen 1950- ja 1960-luvuilla, kun luontoon, ympäristöön sekä yhdyskunta- ja aluesuunnitteluun liittyvät asiat alkoivat korostua. Huomattiin, että suunnittelun tueksi tarvitaan tietoa yhteisöjen ja paikkakuntien menneisyydestä. Kotiseututyön tärkeiksi tehtäviksi muodostuivat asuinympäristöjen suunnitteluun ja viihtyvyyteen sekä luonnon ja rakennetun ympäristön hoitoon ja suojelemiseen liittyvät toimet. Myös matkailu ja kotiseututyö liittyivät entistä tiiviimmin yhteen. (Turunen 2004.)

Maaseudun paikallisyhteisöissä käynnistyi uusi ajanjakso 1970-luvulla. Maatalouden rakennemuutos ja suuri muuttoliike kannustivat dokumentoimaan kylien elämäntapaa ja etsimään maataloudelle korvaavia elinkeinoja: syntyi enemmän arkeen kuin perinteeseen kiinnittyvää kylätutkimusta ja -toimintaa. Maa- ja kotitalousseurat, nuorisoseurat ja kotiseutuseurat saivat rinnalleen kyläseuroja kattojärjestöineen. Toimintaan saatiin uutta verta. Maaseudun kehittäminen vakiintui osaksi suomalaista yhteiskuntaa 1980-luvulla kylätasolta keskushallintoon asti. Viimeistään Euroopan unioniin liittyminen levitti monipuolisen ja suunnitelmallisen hanketoiminnan osaksi maaseudun paikallisyhdistysten toimintaa. (Esim. Riukulehto 2017.)

Uuden vuosituhannen kotiseututyö on kansalaistoimintaa, jonka päämääränä on kotiseudun kaikinpuolinen kehittäminen. Suomen Kotiseutuliiton mukaan kyse on paikallisten ominaispiirteiden ja sosiaalisten verkostojen vaalimisesta, joka tähtää hyvän elinympäristön luomiseen. Kotiseututyö tukee sosiaalista, kulttuurista, ekologista ja taloudellista kestävyyttä. Suomen Kotiseutuliitto onkin nostanut kestävyiden kotiseututyön ytimeen.

Kotiseututyöllä vaikutetaan tärkeäksi koettujen paikkojen tulevaisuuteen ja oman lähiyhteisön, kuten kotikylän, hyvinvointiin. Kylien kehittäminen ja kotiseututyö kietoutuvat lujasti yhteen. Asukkaiden kotiseutukokemusten kerääminen sekä kylän erityispiirteiden tunnistaminen ja säilyttäminen tukevat kylien elinvoimaa. Esimerkiksi kylähistorian kirjoittaminen voi olla alkusysäys moninaisille luontoon, rakennettuun ympäristöön tai paikalliskulttuuriin liittyville kehittämishankkeille.

Jokainen sukupolvi tekee omannäköistään kotiseututyötä. Nuoremmat ikäluokat rakentavat toimintaansa tietoverkon ja sosiaalisen median varaan. Vaikka perinteisessä yhdistystoiminnassa ei ole entisenkaltaista imua, omaan lähiympäristöön ja itselle tärkeisiin asioihin halutaan yhä vaikuttaa. Jokaisesta ikäluokasta löytyy myös niitä, joita kiinnostaa eritoten maaseudun kulttuuriperintö. (Riukulehto 2017.)

Omasta lähiympäristöstään kiinnostuneet ihmiset ovat myös nykyisen kotiseututyön kantava voima. Kaikki paikallisten yhdistysten toiminta, jolla vahvistetaan asukkaiden osallisuutta ja hyvinvointia, edistetään elinkeinotoimintaa tai kotiseudun arvon säilymistä, on kotiseudun kehittämistä.

Kotiseututyö on paikallisten ominaispiirteiden ja sosiaalisten verkostojen vaalimista ja kestävää kehittämistä. (Suomen Kotiseutuliitto)

ESIMERKKEJÄ KOTISEUTUSUUNNITTELUN MENETELMISTÄ

Osana kotiseututyön uudistamista on kehitetty kotiseutusuunnittelun menetelmiä ja työkaluja. Kotiseutusuunnittelu tarkoittaa niitä käytännön keinoja, joilla yksilöt ja yhteisöt tavoitteellisesti pyrkivät parantamaan yhteisön elinvoimaa ja turvaamaan tärkeiden kotiseudun kohteiden säilymisen tulevaisuudessa.

Koska kotiseututunne on perustaltaan kokemuksellinen, on tärkeää aluksi selvittää, mitä asukkaat itse ajattelevat kotiseudustaan, millaisia kokemuksia ja hiljaista tietoa heillä on. Tällaista tietoa saadaan osallistavien menetelmien avulla. Soveltuvia ovat muun muassa haastattelut, kirjoitus-tehtävät sekä maastokäynnit yhdessä asukkaiden kanssa.

Monipuolinen aineistonkeruun ja osallistamisen menetelmä on virikehaastattelu. Se voidaan toteuttaa ryhmä- tai yksilöhaastatteluna. Toisin kuin perinteisessä teemahaastattelussa, virikehaastattelussa pyritään välttämään suoria kysymyksiä. Niiden rinnalla tai niiden sijaan osallistujille esitetään erilaisia virikkeitä: valokuvia, väittämiä, ääniä, videoita, lyhyitä kertomuksia jne. Osallistujat saavat tulkita ja kommentoida virikkeitä omin sanoin. Näin kotiseudun muistoja ja tarinoita päästään lähestymään vapaasti eri näkökulmasta ilman, että kysymykset ohjaisivat keskustelijoita liikaa. Oleellista on, että ihmisiä rohkaistaan ajattelemaan kotiseutuaan monipuolisesti: kenenkään kotiseutunäkemystä ei väheksytä eikä kyseenalaisteta.

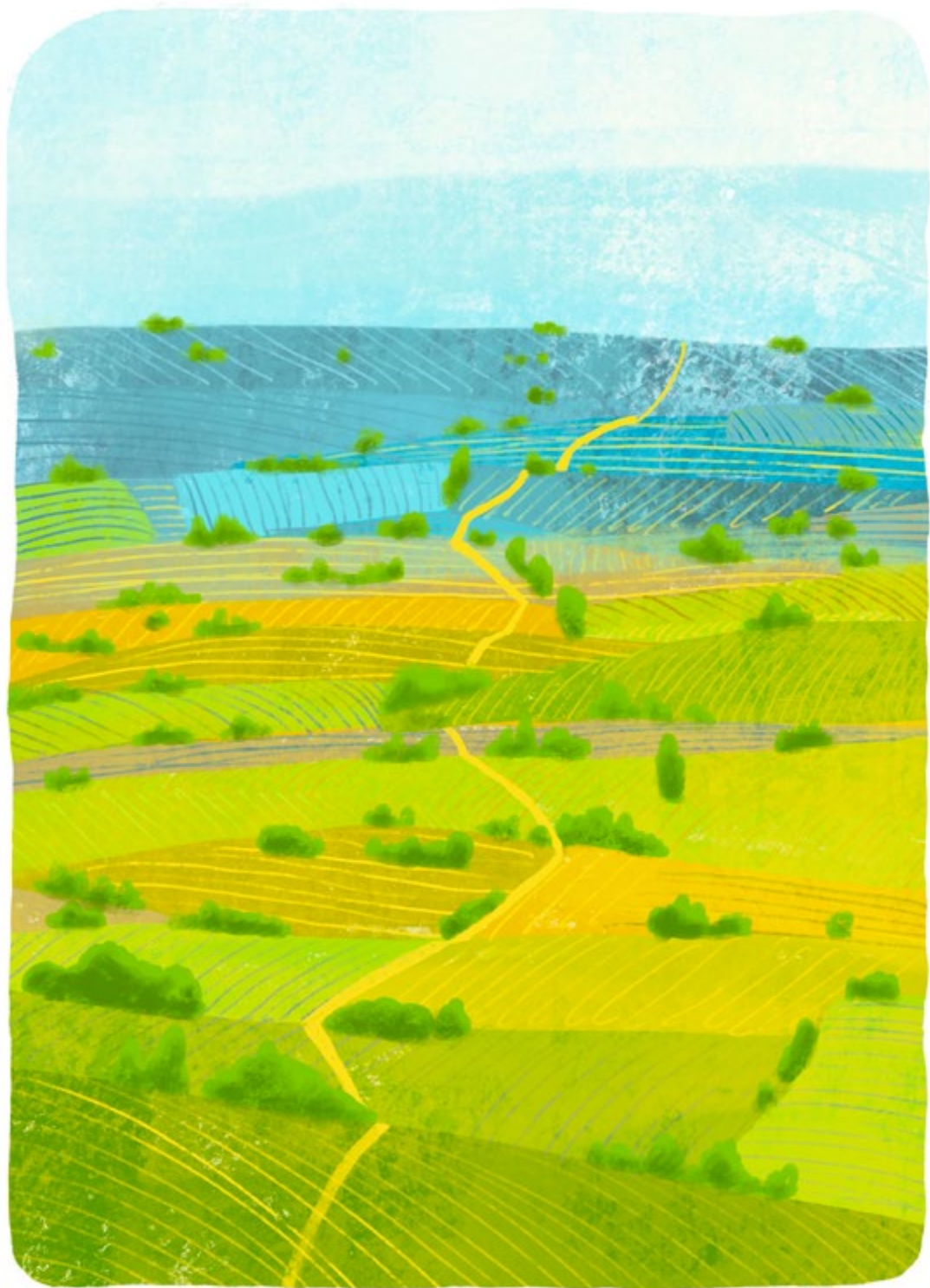
Virikemenetelmän käyttö edellyttää huolellista valmistelua. Virikkeet on valittava ennakolta ja niiden esittämisjärjestystä on syytä pohtia. Myös itse haastattelutilaisuuksien järjestelyihin kannattaa paneutua huolella ja miettiä, millä perusteella haastateltavat ryhmät kootaan, ja kutsutaanko yhteen tilaisuuteen esimerkiksi jonkin tietyn alueen asukkaita, yhdistyksen jäseniä tai tiettyä ikäluokkaa. Tilaisuuden käytännön järjestelyissä kannattaa pohtia, miten virikkeet esitetään paikallaolijoille ja miten käydyt keskustelut tallennetaan ja arkistoidaan.

Kaikille ihmisille ei ole yhtä luontevaa kertoa ryhmähaastattelutilanteessa julkisesti omista ajatuksistaan, joten tilaisuuksia voidaan täydentää pienimuotoisella kirjoitustehtävällä. Etenkin kotiseudun tulevaisuuskuvia voidaan kartoittaa käyttämällä niin sanottua eläytymismenetelmää. Kyseessä on vastaajille annettava pieni kehyskertomus, jonka herättämien mielikuvien mukaan heitä pyydetään kirjoittamaan lyhyt tarina. Esimerkiksi vastaajia voidaan pyytää kuvittelemaan kotiseutuaan viisi vuotta eteenpäin ja kertomaan, mitkä asiat tulevaisuudessa vahvistavat heidän viihtyvyyttään ja yhteenkuuluvuuden tunnetta.

Maastokäynnin avulla kotiseudun tapahtumat ja paikat heräävät eloon uudella tavalla. Kävelen luonnossa tai kylän keskustassa kotiseutuun tutustuminen tapahtuu vuorovaikutuksessa maastokäyntiin osallistuvien kesken sekä osana maisemaa ja tapahtumapaikkoja. Tämä auttaa paikallisia asukkaita ymmärtämään historian muodostamia syvärakenteita, jotka ilmenevät yhä maisemassa, ihmisten puheissa ja asenteissa. Yleensä erilaiset kävelytilaisuudet ovat etukäteen suunniteltuja, mutta kohde ja reitti voivat tarkentua myös maastossa. Kävelyn sijaan tai rinnalla voidaan maastokäyntejä myös toteuttaa muilla tavoin, esimerkiksi pyöräilemällä tai kotiseutuajeluna.

Osallistavien menetelmien tarkoituksena on tuottaa aineistoa kotiseutusuunnittelun käytännön tarpeisiin. Kyse voi olla esimerkiksi kyläsuunnitelman päivittämisestä, paikallishistorian kirjoittamisesta tai kehittämis-hankkeen suunnittelusta. Osallistavilla menetelmillä toteutetut tilaisuudet ja työpajat vahvistavat jo itsessään yhteenkuuluvuuden tunnetta ja kotiseututietoisuutta. Esimerkiksi Seinäjoen ja Nurmon yhdistyttyä oli tarve tarkastella nurmolaisten nykyhetken käsityksiä ja kokemuksia kotiseudusta osana kasvavaa kaupunkiseutua (Riukulehto & Suutari 2012).

Esimerkkejä sekä tarkempia ohjeita edellä mainittujen osallistavien menetelmien käytöstä löytyy Helsingin yliopiston Ruralia-instituutin julkaisuista sekä verkkosivuilta osoitteesta: <https://www.helsinki.fi/fi/ruralia-instituutti/hakusanalla/kotiseutu>.

VIRIKKEITÄ KOTISEUDUN KEHITTÄMISEEN

KOTISEUTU SYNTYY LUONNOSTAAN

Kotiseutututkimusten aineistot osoittavat, että suomalaiset kiinnittyvät vahvasti luontoon; metsiin, järviin, jokiin ja pinnanmuotoihin. Myös maisema-arvotuksista kysyttäessä vesistöt ja metsät saavat vahvaa kannatusta. (Mm. Riukulehto & Lähteeniitty 2022, 27; Riukulehto & Rinne-Koski 2013, 19; Riukulehto & Suutari 2012, 22.)

Tärkeä luontokohde voi olla kotijärven rantakallio, peltojen keskellä mutkittelevan joen penkere tai ympäristöstään erottuva puu. Se voi olla myös kaupungin puisto, oma kotipuutarha tai silmien eteen avautuva mielimaisema. Kotiseudun luonto koetaan moniaistisesti. Esimerkiksi pelloilta kantautuvat äänet ja tuoksut ovat oleellinen osa kotiseutukokemusta. Yksittäisten luontokohteiden ja maisemien rinnalla kyse on usein myös ihmisen yleisemmästä luontosuhteesta ja luonnon kiertokulkua seuraavasta elämäntavasta.

Ihminen antaa luonnonympäristölle, järville, metsille, soille ja mäille, merkityksiä kulloisenkin elämäntilanteensa mukaan ja koko elämänsä ajan. Kasvavan lapsen mielessä läheiset paikat saavat keskeisen sijan, ja niihin syntyy vähitellen kiintymys. Käsitys kodista laajenee oman asunnon seinien sisältä ulkopuolelle: ympäröiville pihoidille ja luontoon. Ihmisen muisti toimii paikka-perustaisesti, ja voimakkaat tunteet entisestään lisäävät paikkaan kohdistuvaa tunnelatausta. Erityisen tärkeiksi koetuissa luontokohteissa yhdistyvät henkilökohtaiset tunteet ja muistot sekä yhteiset kertomukset ja uskomukset. Lukuisat Suomessa tehdyt kotiseututunnetta historiallisesti ja tämän päivän näkökulmasta kartoittaneet tutkimukset korostavat luonnon ja luontosuhteen osuutta kotiseututietoisuuden viriämisessä.

Zachris Topelius (1818–1898) näki, että kotiseutu syntyy luonnon ja kulttuurin vuoropuhelussa. Topeliuksen Maamme-kirja ja koulujen kotiseutuoppi vahvistivat suomalaisten luontoyhteyttä. Käsitys levisi koulujen oppiaineissa luonnontiedosta lukukirjojen teksteihin, opetustauluihin ja maakuntalauluihin ja osoitti lapsille, millainen lähiympäristö on sekä arvoiltaan että fyysisiltä ominaisuuksiltaan. Varhainen suomalainen kotiseutuliike kantoi erityistä huolta

Erityisen tärkeiksi koetuissa luontokohteissa yhdistyvät henkilökohtaiset tunteet ja muistot sekä yhteisön jakamat kertomukset ja uskomukset.

ympäristökysymyksistä, harvinaisten tai muuten erikoisten kasvi- ja eläinlajien sekä kasvi- ja eläinyhdyskuntien ja maisemien suojelusta. Haluttiin säilöä sellaisia luonnonympäristöjä, joita pidettiin kotiseudun luonnolle ominaisina ja kuvaavina. Tämä ympäristösuhdetta kunnioittava kotiseututyön henki kantaa tähänkin päivään.

Kotiseutututkimuksen ja -suunnittelun keinoin voidaan monipuolistaa ihmisten kuvaa lähiympäristöstään. Lähiympäristössä ja luonnossa eivät ole merkittäviä vain ne kohteet, jotka ymmärretään ekologisesti tärkeiksi. Säilyttämisen arvoisia ovat myös ne puut, kivet ja mäennypylät, joihin liitetään muistoja ja tarinoita ja jotka koetaan paikallisyhteisössä merkittäviksi.

LUONTOMUISTOT JA -TARINAT TALTEEN

Moniin luontokohteisiin liittyy historiaa ja tarinoita. Kohteet voivat olla yksittäisiä paikkoja tai laajempia maisemakokonaisuuksia, jotka ilman erityishuomiota ovat vaarassa kadota. Yleensä ensimmäisenä tehtävänä on selvittää, mitkä lähiluonnon kohteista ovat niin sanottuja muistin paikkoja eli kohteita, jotka ovat paikallisyhteisölle tärkeitä omakohtaisten muistojen tai perimätiedon vuoksi. Onko muistoja tärkeiksi koetuista kylän tai kotikunnan luontokohteista kerätty ja tallennettu aikaisemmin?

Kaikilla ihmisillä on kotiseudun paikkoja, joiden tallentaminen on yhteisön muistin kannalta tärkeää. Kuitenkin vain osa henkilökohtaisesti tärkeiksi koetuista luontokohteista on sellaisia, jotka voidaan ottaa paikalliskehittämisen pohjaksi. Niillä luontokohteilla ja tarinoilla, joita käytetään esimerkiksi matkailun virkistämiseksi, täytyy olla myös yleisempää kiinnostavuutta.

Samalla on syytä selvittää, ovatko paikalliset halukkaita osallistumaan luontokohteisiin liittyvien tietojen keräämiseen. Miten paikallisyhteisö voi osallistua tietojen keruuseen ja tallennukseen? Aivan kuten historiaa voidaan kirjoittaa yhdessä, myös luontomuistojen tallennusta voidaan tehdä joukolla. Tärkeää on löytää sellaisia kohteita, jotka ovat edelleen osa elävää elämää, paikallisten tuntemia ja jakamia sekä käytössä. Mitä luontokohde merkitsee eri sukupolvien edustajille; onko kohde merkityksellinen myös lapsille ja nuorille? Voisiko kokemusten jakaminen olla keino edistää sosiaalista osallisuutta ja luoda yhteyksiä eri sukupolvien välille?

Löytyykö kotikylästäsi esimerkiksi sellaisia luonnonmuodostelmia, joiden ympärille kyläläiset sukupolvesta toiseen ovat kokoontuneet. Esimerkiksi Kuortaneen Salmen kylän symboli on edelleen kylätien varressa seisova Piiskoomänty, johon rikolliset sidottiin nimismiehen langettaman raippa-rangaistuksen ajaksi aina 1600-luvulta 1800-luvulle saakka. Puu on kaikkien salmenkyläläisten tunnistama kotipaikan tunnusmerkki. (Riukulehto & Rinne-Koski 2013, 67–68.)

Suhde luontoon voi muuttua dramaattisesti, kuten esimerkiksi suhde soihin historian kuluessa. Luonnosta näkyy myös, miten ihminen on sitä käyttänyt. Onko luontokohteen lähiympäristö muuttunut; miten muutos on vaikuttanut kohteen kokemiseen? Kohdistuuko luontokohteeseen tulevaisuudessa muutospaineita? Entä onko kohteen muuttuminen välttämättä ongelma?

Esimerkkinä luontotarinoiden keruusta toimii vuosina 2019–2021 toteutettu Helsingin yliopiston Ruralia-instituutin, Suomen metsäkeskuksen, Suomen riistakeskuksen ja Kauhajoen metsästysseuran yhteishanke Metsokannat kasvuun ja tarinat talteen (Mäntylä & Kurki 2021). Hankkeen tavoitteet olivat sekä tiedollisia että riistanhoidollisia. Vaikka hanke kohdistui ensisijaisesti metsoon liittyviin tarinoihin, sen perimmäisenä tavoitteena oli luoda osallisuutta ja innostusta lähiluontoa kohtaan. Hankkeessa erityisesti metsästäjiltä kerätyt muistot yhdistettiin kirjalliseen lähdemateriaaliin sekä paikkatietoaineistoon ja näin syvennettiin tietoa kokemuksellisesti tärkeistä lähiluonnon kohteista. Kun ihminen liittää paikalliseen luontoon merkityksiä, jotka rakentavat tunteen minun tai meidän asiasta, hän on motivoituneempi osallistumaan yhteisiin toimenpiteisiin ympäristön vaalimiseksi.

Tärkeä kysymys luontokohteisiin liittyvien tarinoiden keräämisessä on se, millaista tietoa, muistoja ja tarinoita kerätään ja ennen kaikkea, miten koottua aineistoa aiotaan käyttää osana paikalliskehittämistä. Mitä kohteen kehittämisellä tavoitellaan? Mistä kohde voi kertoa yleisemmällä tasolla, mihin yhteyteen kerätyt tarinat sidotaan? Voisiko kohteella olla yleistä kiinnostavuutta? On pohdittava huolella, onko tavoitteena esimerkiksi lajien suojelu, yhteisön voimaannuttaminen tai yritystoiminnan virkistäminen houkuttelemalla matkailijavirtoja. Eri tavoitteet voivat vaatia sovittelua.

Matkailulla on omat erikoistarpeensa. Paikan tuotteistamisessa on oleellista tuoda esiin paikan ominaispiirteet ja paikan henki sekä tarinoihin, historiaan ja käyttöön kiinnittyvät tuntomerkit. Kulttuurimaisemassa ihmisiä kiinnostaa esteettinen kokemus sekä se, miten maisema on muodostunut. (Riukulehto & Lähteenniitty 2022, 19–23.) Luonnonmaisemaan kannustavat tutustumaan myös esteettisyyteen ja hyvinvointiin liittyvät teemat. Mieti, mitkä ovat luontokohteen tai maiseman vahvuudet ja millä tavoin niistä voisi jalostaa matkailutuotteita? Miten sosiaalinen ja ekologinen kestävyys huomioidaan?

LUONNONYMPÄRISTÖN KESTÄVÄ HYÖDYNTÄMINEN

Kotiseututeemaista luontohanketta suunniteltaessa on aina mietittävä luonnon kestävää käyttöä. Kestävään hyödyntämiseen kuuluu ekologisen kestävyys ohella taloudellinen ja myös sosiaalinen kestävyys, joka tarkoittaa sitä, että paikallisyhteisössä on laaja hyväksyntä suunnitelluille kehittämistoimille.

Eriävät intressit voivat johtaa jännitteisiin tai jopa konflikteihin. Esimerkiksi metsää voidaan tarkastella niin ekologisten arvojen, henkilökohtaisten muistojen, matkailun kehittämisen kuin myös yksityisen omistusoikeuden ja taloudellisen hyödyn näkökulmasta. Luontokohteen rauhoittaminenkin voidaan tulkita paikallisyhteisössä ylhäältä käsin tulevaksi ohjailuksi.

Oppaan alussa mainittiin, että ihminen voi kokea koulun kuuluvan hänelle siksi, että on itse käynyt juuri sitä koulua. Aivan samoin kuulumisen tunnetta voi kokea luonnonympäristöä kohtaan. Tällaista kuulumisen ilmiötä kutsutaan myös psykologiseksi omistajuudeksi. Sekään ei tarkoita juridista omistajuutta kohteeseen, vaan vahvaa tunnetta siitä, että esimerkiksi metsä tai maisema on osa minua, kuuluu minulle. Psykologinen omistajuus on vahva liikkeellepaneva motiivi yhteiskunnallisessa toiminnassa. (Matilainen, Pohja-Mykrä, Lähdesmäki & Kurki 2017; Matilainen 2019.)

Kehittämistoiminnan jännitteitä voidaan välttää ja lieventää jo ennakolta hyvällä suunnittelulla. Osallistavan suunnittelun menetelmät kuten asukkaiden kuuleminen eivät välttämättä ota aina riittävästi huomioon ih-

misten kokemuksia ja kuulumisen tunnetta. Usein merkittävimmät luontokohteet ovat arvokkaita sekä poikkeuksellisia luontomuodostelmina, mutta myös niihin liitettyjen muistojen ja tarinoiden vuoksi. Siksi luontokohteiden varaan suunnitellut kehittämistoimenpiteet edellyttävät, että maanomistajien ja kehittäjien intressejä ja näkemyksiä sovitellaan yhteen sekä ennen kaikkea ollaan kiinnostuneita lähialueen asukkaiden kokemuksista.

Yksittäinen esimerkki monia arvoja sisältävästä luontokohteesta on Alajärven ja Vimpelin rajalla sijaitseva, ympäristöään hallitseva maankohoauma, Pyhävuori, josta avautuvat näkymät Lappajärven selälle. Paikan merkitys syntyy sen monista arvoista. Se on kraatterijärven laidalla sijaitseva geologinen erikoisuus, johon liittyy kiehtovia tarinoita alueella asuneiden saamelaisten kulttipaikasta ja heimojen raja-alueesta. Ympäröivistä kylistä siellä on käyty marjastamassa, retkeilemässä, pitämässä seuroja ja näytelmiä. Alueen käyttäjät eivät kuitenkaan aina ole toimineet vastuullisesti, ja yksityisen maanomistajan näkökulmasta esimerkiksi luvattomat nuotiopaikat ja roskaaminen eivät ole alueen arvolle soveltuvaa käyttöä. Tilanteen haastavuutta lisää myös se, että ympäröivälle alueelle tavoitellaan yhä suurempia matkailuvirtoja osana Geopark-suunnitelmaa.

Luonnonympäristön kestävä hyödyntäminen edellyttää, että kehittämisestä aiheutuvat mahdolliset jännitteet tunnistetaan ennakolta. Hyväkään kehittämisidea ei kannata, mikäli luontokohteen hyödyntämisestä ei ole riittävää yhteistä ymmärrystä tai jos koetaan, että hyödyt ja haitat jakautuvat epätasaisesti. Mahdollista saavutettavaa taloudellista hyötyä on aina punnittava paitsi ekologisesta, myös yhteisön sosiaalisen kantokyvyn näkökulmasta.

HOIVAAVA MAISEMANHOITO

Luonnon, maisemien ja puutarhojen hoivaava ja terveyttä edistävä vaikutus on tunnettu vuosisatojen ajan (ks. Kaplan & Kaplan 1989). Kiinteä luontosuhde kiinnittää ihmisen paikkaan, kotiseutuun, ja on monella tapaa luontoperustaisten palveluiden perusta. Green Care voidaan suomentaa luontohoivaksi. Se viittaa palveluihin, joissa omakohtaisten luontokokemusten ajatellaan sekä kuntouttavan että virkistävän. Luontohoivapalvelut voivat olla osa matkailu-, sosiaali- ja terveystalouksia puutarhaterapiasta ja maisemakävelyistä tilakäynteihin saakka. Luontohoiva sopii myös osaksi kohdennettuja maisemapalveluita. Luontohoivapalvelut eivät ole välttämättä fyysiseen ympäristöön sidottuja. Hoivaava vaikutus pohjautuu lopulta siihen, millainen kokemus palveluilla onnistutaan luomaan.

Luontohoivassa hahmotetaan kolme toimintalinjaa: maataloilla tapahtuva kuntoutus, puutarhoja, kasveja ja maisemia lähtökohtana pitävä terapia sekä kotieläimiä hyödyntävä kuntoutus. Moniaistisen toiminnan avulla ihminen yhdistyy ympäristöönsä, saa kokemuksia ja oppii. Luonto tarjoaa fyysiset puitteet tekemiselle ja vuorovaikutus kohteen kanssa mahdollistaa osallisuuden ja hyväksynnän tunteen.

Lähimatkailun kehittäminen ja luontohoiva kietoutuvat yhteen. Lähimatkailussa kulttuurista ammentaminen ja perinteiden säilyttäminen ovat osa matkailun tuotteistamista. Luontohoiva monipuolistaa maaseutuyrittäjyyttä, luo uusia työpaikkoja ja sivuelinkeinoja, hoitaa maisemaa ja kulttuuriperintöä sekä rakentaa luontevia verkostoja paikallisten toimijoiden sekä maaseutualueiden ja kaupunkien välille. Luontopalveluja voidaan tuottaa pienipiirteisesti ja itsenäisesti, mutta yleensä mielekkäämpää on kytkeä ne laajempaan yhteyteen, esimerkiksi maiseman tuotteistamiseksi. Silloin lähtökohta voi olla puutarha-, perinnumaisema, laajempi kulttuurimaisema, kaupunkimaisema tai luonnonmaisema. Maaseutumaisemassa on edelleen paljon käyttämättömiä mahdollisuuksia. Maisemasta huolehtimiseen tarvitaan jatkuvasti uusia välineitä.

Kaunis maisema edistää ihmisen hyvinvointia. Siksi se on myös matkailun vetovoimatekijä. Maisemalla tarkoitetaan yleensä ihmisen aistein koke-

maa lähiympäristöä. Luonnonmaisemissa ihmisen toiminnan jäljet ovat vähäiset. Metsät, vesistöt ja pinnanvaihtelu ovat hallitsevia. Ihmisen toiminnasta syntyneen kulttuurimaiseman ja luonnonmaiseman ero on aina liukuva. Siksi maiseman tuotteistamisessakin kannattaa ottaa huomioon ympäristöjen monet tasot: maisemassa kohtaavat tarinat, kulttuurihistoria ja luontoarvot.

Maiseman tuotteistamisen lähtökohtana voi olla kaunis näköala, luonnon hiljaisuus tai paikan tarina. Kulttuurimaisemassa ihmiseen vetoavat oppimiseen ja kauneuteen liittyvät tarpeet. Hän haluaa tutustua tarinoihin ja alueen kulttuurihistoriaan. Luonnonmaisemaan tutustumiseen kannustaa myös esteettisyyteen ja hyvinvointiin sekä eheytymiseen liittyvät tarpeet. Aluksi onkin päätettävä, millä tavoin ihmisen kokemuksellista suhdetta maisemaan halutaan hyödyntää: keskitytäänkö kulttuuri- vai luontomaisemapalveluihin vai lähestytäänkö maisemaa yhtenä kokonaisuutena? Yleensä paras kokonaisuus syntyy kulttuuri- ja luontoteemojen lomituksessa. (Mm. Komulainen 2013, 10; Lahdenvesi-Korhonen 2020.)

Esimerkki kohteesta, jossa yhdistyvät kulttuuri- ja luontopalvelut, on valtakunnallisesti arvokas maisema-alue, Kauhajoen Hyypänjokilaakso. Syvä viljelty jokilaakso alas kanjoniin laskeutuvine peltoineen on valtaosin ihmisen muokkaamaa ympäristöä, jonka luonnontilainen alkuosa kuuluu Lauhanvuoren kansallispuistoon. Hyypän alueella lähtökohta maisema-alueen kehittämiseksi syntyi, kun paikallinen kyläseura uuras ti vuosien ajan oman kylähistorian parissa (Hyvä on Hyypässä hypellä. Historiaa ja tarinaa 1900-luvun Hyypästä). Historian ansiosta asukkaat alkoivat tiedostaa alueen arvot, mikä loi edellytykset varsinaiselle maisemanhoitohankkeelle, jonka toteutuksesta vastasi paikallisen kyläseuran lisäksi Kauhajoen kaupunki.

Alueen kulttuurimaisemapalveluita ja -hoitoa on tuotteistettu pitkäjänteisesti oman maisemanhoitosuunnitelman pohjalta, Hyypänjokilaakson neuvottelukunnan ohjaamana. Maiseman vaalimisessa kyläseuralla, vapaaehtoistyöllä ja hankkeilla on ollut ratkaiseva merkitys. Yleensä parhaat maisema- ja luontopalvelut syntyvätkin, kun eri toimijat verkostoituvat ja tekevät yhteistyötä. Hyypänjokilaakson neuvottelukunnassa ovat laajasti edustettuina kyläläiset, viranomaiset ja maaseudun kehittäjätahot.

Yleensä ensimmäisenä askeleena maisemapalvelujen luomisessa on koota kaikki teemasta kiinnostuneet työpajoihin, joissa pohditaan maiseman merkitystä hyvinvointivaikutusten, luonnon monimuotoisuuden ja historian näkökulmasta. Vuorovaikutus on tärkeää myös maanomistuskysymysten vuoksi. Toimintasuunnitelman laatiminen voi selkeyttää tehtävää. Onko alueellasi kulttuurimaisemia tai esimerkiksi vanhoja puutarhoja, joissa voidaan tuottaa sekä luontohoiva- että kulttuuripalveluita? Onko paikallisilla yhdistyksillä kiinnostusta maiseman tuotteistamista kohtaan? Onko mahdollista kytkeä yhteen kylien kehittäminen, perinnemaisemien hoito, luontohoiva ja paikallishistoria?

Eräs oivaltava tapa hoitaa kulttuurimaisemaa ja johdatella luontokokemusten, maiseman historian ja tarinoiden äärelle ovat matkailupaketteina myytävät paimenlomat. Niitä tarjoavat maksua vastaan Metsähallitus ja yksittäiset matkailuyritykset. Paimenlomasta on tullut maaseutumatkailutuote, jossa historia, kulttuuriperinnön säilyttäminen sekä luontokokemukset yhdistyvät. Onko kotikylässäsi säilynyt uhanalaisia perinnebiotooppeja, joiden hoitoon paikallinen kyläyhdistys tai jokin muu yhdistys osallistuu? Haluaisiko jokin yhdistys kokeilla ympäristön hoidon matkailullista tuotteistamista?

IHMINEN RAKENTAA YMPÄRILLEEN KODIN

Rakennetulla ympäristöllä on merkittävä vaikutus ihmisen hyvinvointiin. Sen takia on tärkeää, millaista ympäristöä luomme ja ylläpidämme. Rakennettuun ympäristöön kuuluvat ihmisen toiminnan tuloksena syntyneet rakennelmat. Varsinaisten rakennusten lisäksi siihen kuuluvat esimerkiksi tiet, sillat, rautatiet, kanavat, padot, puistot ja puutarhat. Laajasti ymmärrettynä kaikki ihmisen tuottamat esineet ovat rakennettua ympäristöä, aineellista kulttuuria. Infrastruktuurista on tullut yhä näkyvämpi rakennetun ympäristön osa. Samalla teknologian merkitys on lisääntynyt.

Toiseksi rakennettu ympäristö tarjoaa mahdollisuuksia toimintaan: esimerkiksi suurkaupungin ydinkeskusta, teollisuusalue, urheilukenttä tai maatilan pihapiiri eroavat toisistaan olennaisesti siinä, mitä paikoissa tapahtuu ja miltä niissä näyttää.

Rakennetun ympäristön erityinen kohde on koti, joka luonnollisesti on enemmän kuin pelkkä asunto. Kaikista rakennetun ympäristön kohteista koti on se paikka, jossa ihminen todennäköisimmin kokee olonsa kotoisaksi. Koti on ihmisen turvapaikka ja toiminnan lähde.

Rakennettu ympäristö on usein ymmärretty luonnonympäristöstä erilliseksi. Siitä on tehty jopa luonnon vastakohta, ikään kuin olisi vain ääripäitä: betonia ja asfalttia tai koskematonta luontoa. Näin ei kotiseutukokemuksen näkökulmasta kuitenkaan ole. Esimerkiksi luonnonympäristöltä vaikuttava pelto on oikeasti ihmisen voimakkaasti muokkaamaa luontoa ja suomalainen metsäkin vain ani harvoin koskematonta luontoa. Yleensä kohtaamme talousmetsän, jota ihminen on monin tavoin käsitellyt. Perinteisten kulttuuriympäristöjen suhteen maassamme on ollut laaja alueellinen kirjo, ja rakennuksia ja luontoa ei ole ollut tarpeen eriyttää toisistaan. Perinteinen rakentaminen käytti luonnonmateriaaleja, ja rakennukset sulautuivat luonnon kanssa kulttuurimaisemaksi.

Kokemuksellisen kotiseututeorian näkökulmasta mikä tahansa rakennus tai rakennelma voi olla yksilölle tärkeä muistin paikka, josta voi muotoutua kotiseudun avainkohde. Vanhoilla rakennuksilla on kuitenkin erityinen sija kotiseudun muodostumisessa, sillä niihin kerrostuu myös ylisukupolvisia muistoja. Niissä yhdistyvät yksilöiden ja yhteisön kokemukset sekä rakennushistorialliset arvot. Siksi vanha rakennuskanta on nähtävä voimavarana: se on historialtaan

Rakennetulla ympäristöllä on merkittävä vaikutus ihmisen hyvinvointiin. Sen takia on tärkeää, millaista ympäristöä ylläpidämme ja rakennamme.

rikas, yhteisölle arvokas ja hyvin hoidettuna sillä voi olla vielä edessäänkin pitkä elinkaari.

Kotiseutus suunnittelussa tieto on kaiken tekemisen perusta. Rakennuksen ymmärtämiseksi on selvitettävä sen historia: tieto rakentajista, rakennusmateriaaleista, rakennuksen mahdollisista aikaisemmista sijainneista sekä kytkeytymisestä alueen historiallisiin tapahtumiin ja vaiheisiin. Rakennukseen voi liittyä esimerkiksi jokin sotahistoriallinen tapahtuma. Jokin huonokuntoiselta näyttävä rakennus saattaaakin osoittautua alueensa vanhimmaksi. Mitä enemmän rakennuksesta on tietoa, sitä enemmän rakennusta osataan arvostaa.

Rakennuksen historian ei tarvitse ylittää globaalia uutiskynnystä ollakseen merkittävä. Paikallisuus on tärkeää. Kulttuurimme kokonaisuus muodostuu lukuisista paikallisista kulttuureista, joiden ilmentymät ovat kiinnostavia sellaisenaan. Vanha rakennus kantaa usein tietoa, jota ei muualta ole saatavissa. Se voi paljastaa esimerkiksi, miten tällä alueella tehtiin tuohimalkakatto. Rakennushistoriallinen tieto on tärkeää, mutta rakennukset ovat ennen muuta alueensa muistin paikkoja.

Tieto omasta ympäristöstä nostaa kotiseudun arvostusta. Kansainvälisesti katsoen rakennetun ympäristön hyödyntäminen Suomessa on ollut hyvin vaatimatonta. On tärkeää ymmärtää vanhojen rakennusten mahdollisuudet paitsi alueellisen identiteetin luojina, muistin paikkoina ja matkailukohteina myös ekologisina laaturakennuksina, kiinteistövarallisuutemme ekologisesti arvokaimpana osana. Rakennusperinnön arvo nykypäivänä näkyy nimenomaan vanhan rakennuskannan muutoskestävyydessä. Nykyään uudisrakennuksen elinkaareksi katsotaan noin 50 vuotta; tuon verran vanha hirsirakennus voi hyvällä katolla seistä kylmillään ja on vielä täysin korjattavissa, käyttöön otettavissa tai siirrettävissä.

Tyhjillään olevia perinnerakennuksia ei enää isommin löydy kasvukeskuksista. Sieltä ne on jo purettu ja korvattu uusilla rakennuksilla. Historiallisesti arvokkaita, satoja vuosia kestämaan tehtyjä rakennuksia löytyy Suomessa maaseudulta. Niihin on sitoutunut monen sukupolven työ ja kiinteistövarallisuus. Ongelmana on, että rakennusten omistus on siirtynyt kauas; samalla näitä rakennuksia asuu ja huoltaa yhä iäkkäämpi väestö.

PAIKALLISTEN TEKEMILLÄ RAKENNUSINVENTOINNEILLA VETOVOIMAA

Kunnissa ei varojen puutteessa enää juuri tehdä rakennusinventoiteja. Kuntien rekistereissä rakennuskannan ikätiedot eivät ole ajan tasalla. Tässä voi avuksi tulla paikallisten asukkaiden osallistaminen inventointiin.

Paikallisten tekemillä inventoinneilla voidaan nähdä kaksi pääasiallista tarkoitusta: Ensinnäkin niillä voidaan täydentää rekisteritietojen puutteita. Mutta ennen kaikkea paikallisten voimin tehdyt inventoinnit vahvistavat yhteisöllisyyttä ja lisäävät rakennetun ympäristön arvostusta. Vain tällaisten inventointien avulla voidaan selvittää, mitkä ovat paikallisille asukkaille tärkeitä muistin paikkoja.

Paikallisissa inventoinnissa asiasta kiinnostuneet ihmiset keräävät itse tietoja kylän vanhasta rakennuskannasta. Alkuvaiheessa avuksi tarvitaan rakennusinventoiteja tehnyt henkilö, jotta työ saadaan liikkeelle. Ensin määritellään tutkittava alue ja päätetään, minkäikäiset ja -tyyppiset rakennukset luetteloidaan. Alue jaetaan pienempiin osiin, joista halukkaat valitsevat mieleisensä. Rakennuksesta tarvitaan valokuva (jossa näkyvät pääty ja sivu), sijainti kartalla, rakennuksen tyyppi ja omistustiedot sekä tieto informantista, jolta rakennuksesta voi kysyä. Kerääjät voivat edetä omaan tahtiin, kuitenkin säännöllisin yhteiskokouksin, jossa päivitetään tilanteen etenemistä. Yhteiset muisteluillat ovat asialle eduksi. Niissä voidaan keskustella kuvatuista rakennuksista ja täydentää kuvien tietoja. Kokoukset luovat kylästä uutta tietoa, joka näin välittyy myös eteenpäin.

Jos kylästä saadaan luetteloitua esimerkiksi kaikki ennen vuotta 1920 tehdyt rakennukset, aineisto on jo monella tapaa mielenkiintoinen. Se kertoo, millaista rakennuskantaa on säilynyt ja mitkä rakennustyyppit ovat kaikkein harvinaisimpia. Inventoinnin näkökulman voi valita paikallisten kiinnostuksen mukaan. Inventoinnin tuloksista voi koostaa julkaisun ammattilaisten ja kyläläisten yhteisenä ponnistuksena, kyläkirjan tapaan. Siinä voidaan tarkastella alueellista rakentamistapaa ja talojen kytkäytymistä kylän yleisempään historiaan. Parhaimmillaan lopputuloksena on

usean kylän tai kunnan läpi kulkeva historiareitti, jonka varrella esitellään kiinnostavaa rakennettua ympäristöä.

Erityinen arvo on paikallisen tiedon keräämisellä. On tärkeää saattaa tieto myös julki tilaisuuksien, retkien ja julkaisujen muodossa. Mitä laajemmalle tieto leviää, sitä helpommin kiinnostuneet löytävät alueen tyhjillään olevat talot ja rakennukset. Parhaimmillaan kunta saattaa saada uuden yrittäjän tai asukkaan. Monipaikkainen elämäntapa saattaa nykypäivänä pelastaa monta tyhjilleen jäänyttä rakennusta. Vanhasta rakennuksesta voi tulla kakkosasunto, tai sille voi löytyä käyttöä esimerkiksi sesonkiloontoisessa majoitus- tai kahvilatoiminnassa. Tieto lisää näkyvyyttä ja vetovoimaa, mutta se on tärkeää myös paikallisille asukkaille: kun kotiseudun arvostus paranee, myös pitovoima vahvistuu.

KÄYTTÖ ON PARASTA SUOJELUA

”Rakennuksissa on pyrittävä tekniseen, toiminnalliseen ja rakennustaitteelliseen kestävyYTEEN”. Näin vaadittiin vuonna 1977 Maaseudun rakennuskulttuuripäivien yhteydessä. (Tarjanne 2005, 10.) Teesi on edelleen ajankohtainen: miten rakentaa maisemaa kunnioittaen taloja, jotka kestävät aikaa ja ovat korjattavissa. Kysymys maaseudun rakennusperinnön kohtalosta ei ole yhdentekevä siksi, että koko Suomen kansallisvaarallisuudesta merkittävin osa on sidottu kiinteistöihin; maaseudulla sijaitsee suurin osa Suomen vanhasta rakennuskannasta, jonka vaalimiseen kannustavat sekä kulttuuriset että ekologiset syyt.

Maaseudun rakennusperintö kytkeytyy monin tavoin talonpoikaiseen historiaan. Kaikki maaseudun vanhat rakennukset eivät kuitenkaan ole talonpoikaistaloja, sillä monet kiinteistöt ovat palvelleet teollisuutta, kauppaa ja vapaa-ajanviettoa. Eräs suomalaisen maaseudun tunnistettavimpia rakennuksia onkin seuratalo, joka yleensä sijaitsee kylän keskeisimmällä paikalla ympäristöään halliten. Suomen yli kaksi tuhatta säilynyttä seurataloa viestivät kansalaisyhteiskunnan muotoutumisvaiheen voimakkuudesta. Näiden rakentamiseen kannustivat poliittiset, aatteelliset ja uskonnolliset syyt. Kun maalta muutettiin sankoin joukoin kaupun-

keihin, jäi moni vanha seurantalo ilman käyttötarkoitusta. Seurantalojen käyttöasteessa on tällä hetkellä suuria eroja.

Maaseudun rakennusperinnön vaaliminen on erilaisten intressien yhteen sovittamista. Halu uudistaa ja säilyttää ovat jättäneet jälkeensä suomalaiseseen maalaismaisemaan. Samalla tavoin myös vanhojen rakennusten suurta remonttitarvetta on voitu perustella maaseudun ja kaupungin asumiserojen kirimisellä umpeen ja lisääntyvällä asumismukavuudella.

Kaupungistuvassa Suomessa maaseudun rakennusperintöasioihin herättiin viiveellä. Vasta viime vuosikymmeninä on oivallettu, ettei perinteinen maalaismaisema kerro välttämättä jälkeenjääneisyydestä vaan kulttuurimaisema vanhoine rakennuksineen voi olla yksi elinvoimaisuuden ja vetovoiman valteista myös kulttuurimatkailun näkökulmasta. Rakennettu ympäristö on tärkeä myös ihmisen kotiseututunteen kannalta, sillä kulttuurimaisemassa kohtaavat kulttuuriset, historialliset, esteettiset, virkistyselliset ja ekologiset arvot. Tärkein kysymys maaseudun rakennusperinnön ja kulttuurimaiseman kannalta on se, miten asuminen ja toiminta vanhoissa rakennuksissa turvataan, miten niihin saadaan sellaisia uusia asukkaita ja käyttäjiä, jotka ovat valmiita satsaamaan ympäristön hoitoon.

Kiinnostus vanhan rakennuskannan korjaamiseen on kasvussa. Myös käytöstä vapautuneiden rakennusten mahdollisuudet kiinnostavat. Tällä hetkellä Suomessa kerätään tietoa maaseudun tyhjentyneistä kiinteistöistä, joiden päätymistä uusille omistajille halutaan vauhdittaa. Tarjolla olevia kiinteistöjä löytyy muun muassa MTK:n alaisesta Talo maalta -portaalista.

Etenkin julkisena rakennuksena toimineelle vanhalle kiinteistölle saattaa olla vaikea löytää mielekästä uutta käyttötarkoitusta. Talon suuri koko, vuosien mittaan kertyneet korjausrästit, hankalat tilajärjestelyt ja ongelmallinen sijainti rajaavat tulevia käyttömahdollisuuksia ja karsivat rakennuksesta kiinnostuneita yksityishenkilöitä. Käytännössä tällaisen rakennuksen tulevaisuus jää paikallisten yhdistysten vastuulle. Yhdistysten ei silti kannata jäädä painimaan asian kanssa yksin.

Rakennuksen tulevaisuuden näkymistä kannattaa keskustella kehittämisyhdistyksien eli Leader-ryhmien asiantuntijoiden kanssa. EU-hankerahoi-

tusta voi saada esimerkiksi esiselvitysvaiheeseen, jolla kartoitetaan, miten talon henkiin herättäminen, kunnostaminen ja jatkuva ylläpito uusine toimintoineen olisi mahdollista.

Esimerkiksi Teuvalla sikäläinen kulttuuriyhdistys Teuvalaisen Kulttuurin Tuki on kantanut huolta vuonna 1935 rakennetun, alun perin tehtaanjohtajan liike- ja asuinhuoneistona palvelleen entisen kunnantalon kohtalosta. Rakennus koetaan tärkeäksi, koska siitä on jäänyt monelle kuntalaiselle liuta muistoja. Ensimmäisen vuosikymmenen se toimi Otto Syreenin perheen kotina ja liiketilana, vuodesta 1947 lähtien kunnantalon. Siellä toimi neuvola, kirjasto ja palokunta. Monet teuvalaisille tärkeät päätökset nuijittiin kunnanvaltuuston ja hallituksen kokouksissa ensin talon alakerrassa, ja 1960-luvun alusta lähtien yläkerrassa. Monet kunnan virkamiehet ja muut näkyvät julkisen elämän vastuunkantajat asuivat yläkerran työsuhteasunnoissa. 1960-luvulta lähtien rakennus oli myös valtion virastotalo, jossa istuttiin kärkeä, ratkottiin veroasioita ja täytettiin kansaneläkelaitoksen kaavakkeita. Kunnantalon tontti oli Teuvan hallinnollisen elämän keskipiste aina 1990-luvulle saakka.

Teuvan esimerkki kuvaa, kuinka ilman kokemuksellista suhdetta rakennukseen, maaseudun rakennusperinnön säilyttäminen voi olla vaikeaa. Apuna on ollut maakunnassa sijaitseva Helsingin yliopiston Ruralia-instituutti sekä paikallinen toimintaryhmä. Vuosina 2019–2023 Leader-rahoitteisissa hankkeissa on tutkittu kookkaan kivirakenteisen talon käytön historiaa ja selvitetty arkkitehtuurista arvoa, kuntoa ja kunnostamisen kustannuksia. Alustavan arkkitehtisuunnittelun myötä syntyy käsitys talon tilallisista mahdollisuuksista kahvilatoiminnan, yritysten ja yhdistysten näkökulmasta. Hankkeiden tavoitteena on ollut varmistaa, että talo säilyisi teuvalaisten käytössä, sen rakennushistorialliset arvot turvattaisiin ja laadittaisiin käytölle kokonaiskonsepti. Talosta ei haluta pelkästään yhdistystaloa vaan yhdistysten, yritysten ja kunnan toimintojen muodostama vuorovaikutuksellista tilaa.

Samankaltaisia EU-rahoitteisia yhteisötaloprojekteja on ollut vireillä eri puolilla Suomea. Parhaimmillaan uuden käyttötarkoituksen löytäminen, palveluiden paikallinen tuottaminen ja rakennusperinnön vaaliminen kulkevat käsi kädessä. Tuolloin se vaatii kuitenkin myös yhdistyksiltä joustavuutta miettiä omaa organisaatorakennettaan. Vaihtoehtoksi voi tulla esimerkiksi yhteiskunnallisen yrityksen perustaminen. Yhteiskunnallisen yrityksen tavoitteena ei ole pelkästään perinteisen kylätoiminnan pyörittäminen vaan liiketoiminnasta saatujen tulojen kotiuttaminen ennalta määritellyn yhteiskunnallisen tavoitteen edistämiseen. Siksi kylätalo voi olla luonteva tukikohta sellaiselle yhteiskunnalliselle yritykselle, joka haluaa satsata samanaikaisesti kotikylän kehittämiseen, mutta vaalia myös oman kylän rakennusperintöä.

Usein kylätoimijat ja yksityiset maaseudun vanhojen talojen kunnostajat joutuvat painimaan vaikean yhtälön kanssa. Miten sovittaa yhteen kustannustehokkuus, asumismukavuus sekä rakennushistorialliset arvot. Mikä arvo antaa alkuperäisyydelle, muistoille ja historialle, kun samalla joutuu miettimään korkeita kustannuksia. Tärkeää on kuitenkin yrittää sovittaa kaikki remontit talon rakennustapaan, suosia mahdollisuuksien mukaan vanhoja tekniikoita ja käyttää ekologisia materiaaleja. Vanhan korjaaminen kannustaa luontevasti säästäväisyyteen: älä korjaa kunnossa olevaa, älä uusi korjattavissa olevaa. Perinteisten menetelmien ja materi-

aalien puolesta puhuu niiden pitkä käyttöhistoria. Rakennuksen elinkaaren kannalta merkittävää ei ole kuitenkaan pelkästään suojelu ja ohjeiden mukainen entistäminen. Ilman mielekästä käyttötarkoitusta taloon kytkeytyvä sukupolvien ketju väistämättä katkeaa jossain vaiheessa.

Oma lukunsa maaseudun rakennusperinnössä ovat seurantalot eri puolilla maata. Seurantaloon kaltaisessa rakennuksessa on luonnollisesti painotettava rakennuksen käyttäjien näkökulmaa, selvitettävä rakennuksen kunto sekä kulttuurihistorialliset arvot. Aikaisempina vuosikymmeninä seurantaloja korjattiin yleensä lähinnä käyttömukavuuden lisäämiseksi ilman perustavanlaatuisia ymmärrystä rakennuksen muista arvoista. Nykyään korjauksissa on alettu huomioida paremmin myös rakennuksien kulttuurihistoriallinen arvo ja merkitys maisemassa. Silti suurin osa seurantaloiden korjauksista on yhä edelleen väliä huolenpitoa ja energiatehokkuuden parantamista, koska taustayhdistyksillä on poikkeuksetta vain rajalliset resurssit muuhun kuin välttämättömiin korjauksiin.

Suotavaa olisikin, että tulevaisuudessa seurantaloiden korjausavustukset kohdentuisivat rakennusteknisen kunnan ja toimivuuden rinnalla yhä enemmän myös niiden kulttuurihistoriallisiin arvoihin. Suomen Kotiseutuliiton rakennustutkija neuvoo seurantaloiden korjausavustukseen ja korjaamiseen liittyvissä asioissa. Vuosittain on jaossa avustuksia muun muassa korjausmateriaalien hankkimiseen, tulisijojen korjaamiseen ja kullisten entistämiseen. Suurimmat hankkeet – usein kulttuurihistoriallisesti arvokkaimmissa seurantaloissa – ovat saaneet merkittäviä avustuksia. Pelkästään avustusten varaan seurantaloon kunnostusta ei voi kuitenkaan laskea, sillä hakijalta vaaditaan yleensä 20 prosentin omavastuuosuus. Lisäksi hakijan on laadittava hankesuunnitelma ja siihen kuuluva korjauksen kokonaissuunnitelma, joka sisältää ainakin seuraavan kolmen–viiden vuoden tulevat korjaustarpeet. Isommat kohteet jakautuvatkin yleensä useaan toteutusvaiheeseen.

Sekä julkisten että yksityisten vanhojen rakennusten kohdalla kannattaa mieleltä askarruttavissa asioissa olla yhteydessä oman alueen vastuuseen rakennustutkijaan. Yhteyttä kannattaa myös ottaa alueella toimiviin rakennusperintöyhdistyksiin ja rakennusperinneammattilaisiin. Heiltä voi saada opastusta ja ohjausta sekä hankkia myös ostopalveluita tärkeän

kohteen pelastamiseksi. Lisäksi alueellisista ELY-keskuksista löytyy kulttuuriympäristön asiantuntemusta. Myös ELY-keskuksista on vuosittain haettavissa avustuksia rakennusperinnön hoitoon. Avustuksia voivat hakea rakennusten yksityiset omistajat, rakennusperinnön hoitoa edistävät yhteisöt, kunnat ja kuntayhtymät. Avustusta on haettava ennen korjaus- tai kunnostushankkeen toimenpiteiden aloittamista. Avustusta voidaan myöntää enintään 50 % toimenpiteiden kustannuksista. Yleensä tukiprosentti on matalampi. Avustus maksetaan todellisten kustannusten mukaan työn tekemisen jälkeen, kuittien tai muun luotettavan selvityksen perusteella.

Myös Museovirasto ja sen alueyksiköt neuvovat erityisesti rakennussuojelulailla suojeltuja rakennuksia koskevissa asioissa. Museoviraston omat avustukset ovat luonnollisesti myös maaseudulla asuvien haettavissa, mutta rahoituksen saaminen on kilpailtua. Museoviraston entistämisavustusta voidaan myöntää suojeltuun tai muutoin kulttuurihistoriallises-

ti arvokkaaksi luokiteltuun rakennukseen. Rakennusten ominaisluonne ja historiallinen aitous on korjausten yhteydessä säilytettävä.

Jos tavoite on lähinnä palveluvarustuksen lisäämisessä, tärkein kumppani löytyy yleensä paikallisesta Leader-ryhmästä. Ne tähtäävät toiminnallaan maaseudun elinvoiman ylläpitämiseen ja lisäämiseen. Siksi Leader-rahoitus ei ole ensisijaisesti suunnattu alueen rakennusperinnön vaalimiseen vaan tärkeämpi kysymys on se, millä tavoin suunniteltu korjaus voi lisätä maaseudun asukkaiden viihtyvyyttä ja yhteisöllisyyttä. Vanhaan rakennukseen kohdistuva investointi voi olla esimerkiksi esteettömyyden parantaminen.

Hyvä esimerkki pääosin Leader-rahoitteisesta taloprojektista on Kauhajok-Seuran monivuotinen ponnistus. Seuran haltuunsa hankkima entinen Ollonqvistin kauppakartano muuttui useiden hankkeiden myötä Kauhajoen kotiseututaloksi. Huonokuntoisen rakennuksen saneeraus vei lähes kymmenen vuotta ja vaati myös yhdistykseltä itseltään venymistä, tuhansia talkootyötunteja ja rohkeaa velanottoa. Lopputuloksena syntyi kiiteltä kokonaisuus, jonka ansiosta Kauhajoen keskustaajaman palvelu- ja kulttuuritarjonta monipuolistui merkittävästi. Talossa toimii kahvila ja sieltä löytyy näyttely- ja kokoontumistilaa.

KOTISEUTUMUSEOT JA -KOKOELMAT DIGITAALISELLA AIKAKAUDELLA

Suomalaisen kirkonkylän näkyvin kotiseututyön ilmaus on usein kotiseutumuseo. Talonpoikaiseen menneisyyteen kurkottavan kotiseutumuseon peruskonsepti on säilyttänyt elinvoimansa näihin päiviin saakka. Paikkakunnan historiaa on esitelty oman kunnan asukkaille ja matkailijoille vanhojen rakennusten ja runsaiden esinekokoelmien kautta. Paikallismuseoiden tarkoituksena on ollut laajemminkin ilmentää, mitä sellaiset yläkäsitteet kuten suomalaisuus konkreettisesti tarkoittavat. Myös kunkin pitäjän erityislaatuisuutta on hahmotettu aineellisen kulttuurin keinoin. Esimerkiksi näyttävien kaappikellojen pitäjässä Ilmajoella ”könninkellojen” on ajateltu kertovan valveutuneista, aikaansa seuraavista ja taitavista ilmajokisista.

Esineiden tallentamista motivoi 1900-luvulla yhteiskunnan muutosviire, kun teollistuminen ja orastava palveluyhteiskunnan muotoutuminen muuttivat perustavanlaatuisella tavalla ihmisten suhdetta esineisiin. Paikallismuseo nähtiin ennen kaikkea vanhan agraarikulttuurin säilyttäjänä. Tarpeettomaksi käynyt rukki, reki tai pirtinpöytä löysi paikkansa museotalosta tai pitäjänmakasiinista. Paikallinen erityislaatu kävi ilmi esineiden koristelusta ja esinetyypeistä. Lopputuloksena oli, että Suomeen syntyi kymmenittäin hyvin samankaltaisia esinekerkkoja, joissa esineiden määrä kohosi kunnioitusta herättävän suureksi, jopa kymmeniintuhansiin.

Museoiden perustamisinto laantui Suomessa 1900-luvun mittaan, mutta maahan ennätti kuitenkin syntyä tuhatkunta museota, joista vain pieni osa oli valtion tai kuntien ylläpitämiä. Varhaisen kotiseututyön kiistatöiden ansioiden kääntöpuolena oli se, etteivät esinekerkko edustaneet paikallisyhteisöä kattavasti, vaan yleensä eräitä sen valikoituja ilmenemismuotoja. Lopputuloksena intensiivisestä keräämisestä oli se, että kotiseutumuseoiden varastot täyttyivät etupäässä maatalousesineistöä, mutta monien muiden elämän osa-alueiden dokumentointi jäi hatarammalle pohjalle.

Tällä hetkellä museotoimintaan suuntautuneiden kotiseutuyhdistysten haasteet ovat sekä organisatorisia että sisällöllisiä. Miten varmistaa, että kotiseututyö pysyy ajan virrassa mukana; miten varmistaa kokoelmien säilyminen ja parantaa niiden digitaalista saatavuutta? Entä millaista on paikallismuseoiden keruutoiminta tulevaisuudessa?

Kokoelmat ovat yleensä paikallismuseon toiminnan perusta ja tarinoiden lähde. Tärkeää onkin tunnistaa oman museokokoelman vahvuudet, ja tarvittaessa rikastaa niihin liittyvää tietoa. Tiedon merkitys on ensiarvoisen tärkeää myös mahdollisen jatkohyödyntämisen näkökulmasta. Jos tiedetään, että esine, tekstiili tai huonekalumalli on tyypillinen juuri tälle pitäjälle, paikallinen käsityöläinen pystyy ottamaan sen omaan tuotantonsa. Toiminnalle on olemassa valmis tarina, joka antaa tuotteelle lisäarvoa.

Museokokoelmat on perinteisesti jaettu aineistoryhmien perusteella esine-, kuva- ja arkistokokoelmaan sekä kirjastoon. Monet paikallismuseot ovat keskittyneet ensisijaisesti esineelliseen kulttuuriperintöön. Kokoelmien digitointi parantaa verrattomasti niiden saatavuutta. Kokoelmien kartuttamisessa esinekeskeisyyden sijaan tärkeämpää on ilmiökeskeisyys. Jos tavoitteena on esitellä esimerkiksi asumista, ei pelkistä museo-kokoelmiin talletetuista huonekaluista saada puhuttelevaa ja moniulotteista näyttelyä. Tärkeää on siis huolehtia esineistöä tukevan tiedon kuten asiakirjalähteiden, muistitiedon ja vanhojen valokuvien tallentamisesta.

Kotiseutuyhdistysten esinekokoelmien ongelmana on yleensä kokoelmien temaattinen epätasaisuus, mutta myös riittämättömät säilytystilat. Siksi kotiseutumuseoiden kannattaa satsata tallennussuunnitelman tai kokoelmaohjelman laatimiseen. Tallennusohjelmasta käy ilmi, miten kokoelmat ovat muodostuneet, miten esinetiedot kirjataan ja mille osa-alueelle keruu kohdentuu. Tallennusohjelmassa voidaan päättää toki siitäkin, ettei paikallismuseoon kelpuuteta esimerkiksi nuorempaa esineistöä laisinkaan. Paikallismuseoissa kannattaa myös harkita huolellisesti, otetaanko kokoelmiin esineitä oman alueen ulkopuolelta. Perustehtävästä, eli yleensä yhden pitäjän esineellisen ja henkisen kulttuuriperinnön tallentamisesta, kannattaa kuitenkin pitää kiinni.

Jos jonkin aineistoryhmän kerääminen on kotiseutumuseossa jo aloitettu, työtä ei kannata lopettaa kesken. Osa paikallismuseoista on jo lipunut kohti valikoituja teemoja, kuten sotahistoriaa, liikenteen historiaa, teollisuushistoriaa ja henkilöhistoriaa. Erikoistuminen voi tarkoittaa sitäkin, että huomioidaan paremmin tietyt kohderyhmät, esimerkiksi lapset ja nuoret, ja siinä toteutetaan kasvatuksellisia periaatteita. On mietittävä, millä tavoin esineet voivat palvella kotiseutuopetusta ja kulttuuriperintökasvatusta. Kohderyhmänä voivat olla myös rakennetun kulttuuriperinnön vaalijat ja perinnerakentajat, joita kiinnostavat vanhat rakennustavat ja -välineet.

Museokokoelmiin tallennettaviksi valittavien aineistojen tulee täyttää tietyt peruskriteerit, joita ovat yleisyys, tyypillisuus, merkittävyys, alu-

eellisuus ja kunto. Esinepoistoja on kotiseutukokoelmiin tehty yleensä varoen, mutta niitäkin on tarvittaessa ammattilaisten kanssa harkittava. Kahta samankaltaista esinettä ei kannata kokoelmissa säilyttää. Museaalisessa mielessä esineen arvo laskee myös silloin, jos siitä puuttuu valmistus-, käyttö- ja käyttäjätiedot. Kokemuksellisuuden näkökulmasta tärkeitä ovat sellaiset esineet, jotka liittyvät kiinteästi arkiseen elinympäristöön. (Mattila, Kaukonen & Salmela 2005, 47–52.)

Niukkojen taloudellisten ja työvoimareservien vuoksi kannattaa myös miettiä, voidaanko kotiseutuyhdistyksissä ja paikallismuseoissa esineiden keruun vastuualueita jakaa paikallismuseoiden kesken. Ammatillisille museoille on muodostettu valtakunnallinen tallennus- ja kokoelmayhteistyöverkosto TAKO, jossa jokaiselle museolle on annettu yksi tai useampi nykytallennuksen vastuualue. Näin pyritään siihen, ettei museoissa kartuteta päällekkäisiä aineistoja. Yhden museon osaksi voi tulla jonkin ilmiön valtakunnallinen tallentaminen. Paikallismuseoissa ei näin sitovaa vastuuttamista voida tehdä, mutta paikallismuseoiden keskinäisellä

työnjaolla ja koordinoinnilla voidaan helpottaa huomattavasti työtaakkaa. Paikallismuseot voivat myös keskustella alueellisen vastuumuseon kanssa esinetallennuksen teemoista ja periaatteista: voitaisiinko paikallismuseoille laatia yhteistyössä aluemuseon kanssa maakunnallinen kokoelmaohjelma. Näin välttyään päällekkäisten kokoelmien rakentamiselta.

Kotiseutuyhdistyksissä ja paikallismuseoissa on pohdittava suhdetta lähihistorian tallennukseen. Jokaisesta sukupolvesta löytyy niitä, joita menneisyys ja vanhat esineet kiinnostavat, ja erityisesti lähihistorian parissa tehtävä työ voisi innostaa nuorempaa ikäpolvea. Heidän keräily- ja tallennusintonsa kuitenkin keskittyy usein esineisiin, joiden paikallinen sidos voi olla ohut. Esimerkiksi elokuviin ja pelikulttuuriin liittyvät kokoelmat ovat varsin suosittuja, ja tietoteknologiaan ja elektroniikkaan liittyvä keräily kasvattaa suosiotaan alan harrastajien keskuudessa. Vaikka tällaiset esineet itsessään ovat osa ylipaikallista kulutuskulttuuria, ovat ne tärkeää osa nuorempien sukupolvien kotiseutukokemuksia. Toisaalta side paikallisuuteen voi löytyä esineiden omistus- ja käyttöhistoriasta. Esimerkiksi ajoneuvoharrastajat keskittyvät usein tiettyihin merkkeihin ja aikakausiin, mutta voivat samalla tulla vaalineeksi myös oman paikkakuntansa ja alueensa ajoneuvohistoriaa.

Paikallismuseoiden tulevaisuutta määrittää käytettävien resurssien ja olemassa olevien kokoelmien reunaehtojen mukaan toimiminen. Yhteyksiä kotiseututyön ja muiden yhdistysten sekä harrastajayhteisöjen välille voidaan löytää esimerkiksi paikallisten tapahtumien järjestämisessä. Myös kotiseutumuseoiden tilakysymyksiin voi löytyä ratkaisuja paikallisten yhdistysten verkostoitumisesta. Jos tilat saadaan useamman yhdistyksen käyttöön, ylläpito jakautuu leveämmille hartioille. Mikäli museon omat tilat eivät riitä, esineitä voi tarkkaan harkiten sijoittaa myös muihin julkisiin tiloihin; museoesineistöä on maailmalla näytteillä esimerkiksi hoteleissa.

On tärkeää, että digitaalisella aikakaudella on ihmisiä, jotka arvostavat aineellista kulttuuriperintöä, tuntevat kotiseutumuseoiden kokoelmien sisällöt ja pystyvät kertomaan esineistä. Esinekulttuurin tuntemusta on edelleen kotiseutuväen piirissä, mutta tämän tiedon siirtymiseen tulee kiinnittää erityistä huomiota.

KERTOMUKSET KANNATTELEVAT YHTEISÖJÄ

Ihmissuhteet, perinteet ja tavat muodostavat kotiseudun keskeisimmän kerrostuman, sen sosiaalisen ulottuvuuden. Tavat, tottumukset ja perinteet siirtyvät sukupolvelta toiselle muilta kuultuina tai luettuina kertomuksina.

Kotiseutuajattelua leimasi pitkään huoli siitä, että vanhat kansantavat ovat uhattuina. Ne oli pelastettava katoamasta keräämällä vanhoja kansanrunoja ja -sävelmiä, perustamalla museoita ja luomalla kokoelmia. Keskityttiin maatalousvaltaisen elämäntavan tallentamiseen. Ihmisen elämäankaari hahmotettiin yhden kiinteäksi ja pysyväksi ajatellun kotiseudun varaan. 1900-luvun lopulta alkaen kotiseutua alettiin hahmottaa kokemuksellisemmin ja henkilökohtaisemmin. Vanha kansanperinne ja kaukainen historia eivät enää olleet sen ainoita sisältöjä. Ymmärrettiin, että jokaisella ihmisellä oli oma henkilökohtainen side paikkaan tai paikkoihin.

Kirjailija Ursula Le Guinin mukaan ”maailmassa on ollut mahtavia yhteisöjä, jotka eivät ole käyttäneet pyörää, mutta ei yhtäkään yhteisöä, joka ei olisi kertonut tarinoita” (Rauhala & Vikström 2014, 57). Tarinoilla rakennetaan käsityksiä kansakunnista, tulevaisuudesta ja arvokkaasta elämästä. Tarinoilla myydään tuotteita ja palveluita, höystetään poliittista julistusta ja haetaan vaikuttavuutta mediasisältöihin. Ihmiset välittävät tietonsa ja taitonsa seuraavalle sukupolvelle tarinoiden avulla, tulkitsevat kertomuksissa menneisyyttään ja paikkaansa maailmassa. Myös omat elämänvaiheet tarinoitetaan ja ymmärretään kertomuksina. Ihminen elää koko elämänsä kertomusten ympäröimänä. (Kurikka & Riukulehto 2015, 16–17.)

Jokainen kotiseudun kertomus on itsessään tärkeä. Jokaisella ihmisellä on hänelle tärkeitä muistoja ja kertomuksia; paikallisyhteisöt kantavat kertomusten, laulujen ja satujen varantoa. Samalla nämä kertomukset kannattelevat itse yhteisöä ihmisten vaihtuessa. Varhaisen kotiseututyön painopiste olikin juuri kansanperinteen keruussa ja yhteisöissä. Kansanperinteen, kansantarinoiden ja kansanomaisten uskomusten katsottiin kertovan, millaisia yhteisön perustavanlaatuiset arvot olivat. Nykyään asioita hahmotetaan enemmän alhaalta ylöspäin: kertomukset luovat merkityksellisyyttä ja osallisuutta yksilöille ja paikallisyhteisöille.

Kotiseutukirjallisuus on erityinen tarinankerronnan muoto; keräämällä ja kirjaamalla kotiseudun tarinoita voidaan paremmin ymmärtää oma erityinen

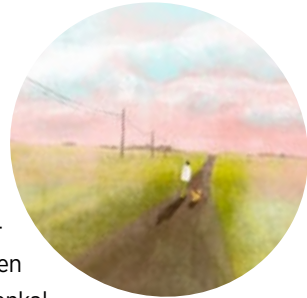
**Kertomukset
luovat merkityksellisyyttä ja
osallisuutta
yksilöille ja
paikallisyhteisöille.**

paikka maailmassa. Käsityksiä kotiseudusta on synnytetty Suomessa ennen kaikkea paikallishistoriassa. Pitäjän kuvauksia ja historioita on laadittu vuosisatojen ajan. Kylähistoriat ovat yleistyneet viime sotien jälkeen. Paikallishistoria on osa laajempaa kotiseutukirjallisuuden kokonaisuutta, johon kuuluvat myös muistelmät, elämäkerrat, sukukirjat, kaupunginosajulkaisut ja kotiseutuaiheiden motivoima kaunokirjallisuus. Kotiseutukirjallisuudessa näkyy se, millaiseksi kotiseutu ymmärretään. Tyyli ja näkökulma voi vaihdella ylevän ihannoivasta ja arkisen raadolliseen.

KOTISEUDUN TARINAPERINNE TUTUKSI JA HYÖDYKSI

Ensimmäiseksi on selvitettävä, miksi tarinoita halutaan kerätä. Onko tavoitteena oman kotiseututoiminnan virkistäminen, uusien toimintamuotojen kokeilu vai osallisuuden tunteen vahvistaminen? Onko tavoitteena tehdä uudenkaltaista tarinoihin perustuvaa kylämarkkinointia esimerkiksi sosiaalisen median kanavissa vai houkutella alueelle matkailijavirtoja ja rakentaa siihen kytkeytyviä elämispalveluita sekä historiareittejä? Tavoite määrittää paljolti sitä, millaisia tarinoita kerätään ja miten niitä käytetään. Oman kotiseudun tarinoista voi jalostua tapahtumia, näytelmiä, näyttelyitä kuin elokuvallista kerrontaakin. Tarinoiden keräämisen ja kertomisen hyödyt voivat olla välittömiä tai tulla esiin vasta vuosien kuluessa. Millaisia tarinallisia teemoja kotiseutuusi liittyy?

Kulttuurimatkailussa, ja etenkin historiamatkailussa, kertomukset ovat yleensä merkittävässä roolissa. Esimerkiksi EU-rahoitteisessa Kestävä kansainvälinen historiamatkailu Kustaa III – Sprengtporten – Katariina II (2020–2023) -hankkeessa luotiin historiatietoon sekä Suomen ja Venäjän yhteiseen kulttuurinperintöön perustuvia vastuullisia matkailutuotteita ja -palveluja yrityksille. Hankkeen ideana oli luoda Itä-Suomen puolustusta organisoineen upseerin ja kosmopoliitin Georg Magnus Sprengtportenin (1740–1819) elämänvaiheiden pohjalta uusia matkailupalveluita. Sprengtportenin elämästä ja sen kiinnostavimmiksi arvioiduista vaiheista koostettiin lyhyitä tarinoita paikalliskehittämisen inspiraatioksi. Tarinallista-

malla Sprengtportenin elämänvaiheita saatiin synnytettyä historiareitti, erikoisolut, teemaillallisia ja virtuaalimuseo.

Kotiseudun tarinat tuovat historian äärelle myös lapset ja nuoret. Suomessa on hyviä kokemuksia liikunnallisten ja seikkailullisten elementtien yhdistämisestä kotiseudun tuntemuksen lisäämiseen. Voivatko kotiseudun tarinat toimia lapsille ja nuorille tarkoitetun pelillisen mobiilisovelluksen sisältönä?

Miten tarinat voivat rakentaa osallisuutta? Paikallisyhteisön kannalta tärkeää on sekin, ettei tarinoiden keruussa tyydytä välttelemään vaikeita aihepiirejä. Vaietut aihepiirit ja dramaattiset tarinat vetoavat yleensä myös matkailijaan. Esimerkiksi vuoden 1918 sisällissodan aikaisten tarinoiden ympärille on synnytetty kokonaisia historiareittejä. Mitkä ovat kotiseudulasi sellaisia aihekokonaisuuksia, joiden käsittely on osoittautunut hankalaksi? Miten vaikeiden tarinoiden keruu tulisi suorittaa kaikkia osapuolia kunnioittavalla tavalla? Vaikeiden muistojen ja tarinoiden jatkotyöstö voi tapahtua myös taiteen keinoin. Jo se, että kyläläiset jalkautuvat keräämään aineistoja, osoittaa aitoa halua rakentaa yhteisöä. Suomessa vanhaa kansanperinnettä on säilötty runsaasti paikallisiin arkistoihin sekä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistoon. Nämä ennätysellisen laajat aineistot ovat suurelta osin varhaisen kotiseututyön harrastajien aikaansaamia. Ne ovat jokaisen käytettävissä.

Jos tarinoittamisen tavoitteena on matkailijavirtojen lisääminen, on muistettava, että kulttuurisesti kestävässä matkailussa ei muuteta tai vääristetä paikallista ympäristöä matkailuun sopivaksi, vaan pikemminkin sopeudutaan vallitseviin kulttuurisiin oloihin alueen tarjoamia ominaispiirteitä matkailutuotteissa ja markkinoinnissa korostaen.

Yleensä matkailutuotteet rakennetaan paikkaan liittyvien erityispiirteiden, kertomusten ja historiallisten hahmojen varaan etsimällä paikan ydintarinaa. Ydintarinalla tarkoitetaan eräänlaista runkokertomusta, jonka ympärille muut matkailutuotteet rakennetaan. Matkailun näkökulmasta kiinnostavat tarinat voivat liittyä historialliseen luonnonpaikkaan, tapahtumaan tai henkilöön. Parhaimmillaan tarinoihin ja vuorovaikutukseen kytkeytyvä matkailu syventää sekä asukkaiden että matkailijoiden paik-

kasuhdetta ja paikkaan kiinnittymistä. Millaisia tarinaelementtejä kumpuaa historiasta? Millaisia vertauskuvia tai symboleita paikkaan tai sen käyttöön liittyy?

Tuotteistamisen näkökulmasta tarinan totuudenmukaisuus ei välttämättä ole tärkein kriteeri. Esimerkiksi Lappajärven esihistoriaa markkinoidaan kansainvälisille turisteille saunatonttujen avulla. Alueen kivikautiset painaumat on tulkittu maailman ensimmäisiksi saunoiksi. Tarina Lappajärven saunatontoista yhdistää Unescon maailmaperintölistalle valitun saunakulttuurin, meteoriitin synnyttämän kraatterijärven sekä alueen monimuotoisen asutushistorian.

Usein tarinallistaminen jää kylähistoriahankkeissa tekemättä, koska kyläkirja itsessään on jo suuritöinen. Vielä harvemmin kylät ovat synnyttäneet varsinaisten tarinoiden ympärille matkailutuotteita. Tähän on useita syitä. Kyläyhteisön on oltava valmis jakamaan ja markkinoimaan oman yhteisönsä tarinoita muille. Toiseksi täytyy olla näkemys, millä tavoin ja millä rahoituksella tarinoita voidaan hyödyntää (esimerkiksi historiareitien rakentamisessa tai uuden tapahtuman kehittämisessä). Kolmanneksi tarvitaan joku yhteisön hyväksymä toimija, joka ottaa päävastuun tuotteiden jatkokäytöstä. Löytyykö kylästäsi sellaista tarinaperinnettä, jota voitaisiin käyttää matkailupalvelujen rakentamisessa? Tarinat auttavat samastumaan matkailukohteeseen ja luovat elämyksellisyyttä; paikalliset asukkaat voivat olla halutessaan osa tarinaa, mutta myös ideoimassa keinoja, joilla parannetaan matkailijan viihtyvyyttä. Yleensä yksittäiset tarinat ja paikat pystyy sitomaan laajemmaksi kokonaisuudeksi. Kotiseudun paikkoja ja tapahtumia voi nimetä esimerkiksi historiallisen hahmon elämänvaiheiden kautta ja muodostaa näin matkailijaa kiinnostavia laajempia kokonaisuuksia.

YHTEISÖLÄHTÖISET KUNTAHISTORIAM

Pitäjä oli hallinnollisten ja kirkollisten paikallisyhteisöjen yleisnimitys aina 1800-luvulle saakka, jolloin nykymuotoiset kunnat syntyivät. Suomessa eräs kotiseutukirjallisuuden vanhimmista ja vakiintuneimmista osa-alueista on yhden pitäjän vaiheiden historiallinen tarkastelu. Pelkästään 1900-luvun jälkimmäisellä puoliskolla valmistui yli neljäsataa paikallishistoriallista tutkimusta. Ajan kuluessa ja kuntarakenteen muuttuessa kuntien historiankirjoitus säilyttää edelleen ajankohtaisuutensa. (Ahtiainen, Tervonen & Teräs 2010.)

Pitäjänhistorian kustantavat useimmiten kunta ja seurakunta yhdessä. Meillä on perinteisesti ajateltu, että näillä yhteisöillä on verotusoikeutensa vuoksi edellytykset pitäjänhistorioiden kaltaisten laajojen esitysten toteuttamiseen. Kuuluuhan kunnan perustehtäviinkin itseään koskevan tiedon tuottaminen. Teoksina pitäjänhistoriat ovat yleensä asiakirjalähteiden pohjalta tehtyjä tilaustutkimuksia. Pitäjänhistorioissa paikallisuutta on korostettu enemmän kuin selkeitä tutkimuksellisia avauksia. Pitäjän historia syntyy tavallisesti kunnan ja seurakunnan arkistomateriaalin, kirjaston kotiseutukokoelmien sekä maakunta- ja kansallisarkiston asiakirjojen pohjalta.

Pitäjänhistoria on työläs ja kallis urakka. Työn valmiiksi saattaminen vaatii yleensä vuosia, vaikka se toteutettaisiin ammattimaisena päätyönä. Teoksen aikatauluraamien laatiminen vaatii ymmärrystä työn luonteesta. Pitäjänhistoriaa eivät yleensä kirjoita historian harrastajat vaan se tilaataan itsenäiseltä tutkijalta tai yliopistolliselta toimijalta. Tavatonta ei ole sekään, että teos syntyy työryhmän tuotoksena.

Teoksen kustannukset koostuvat kirjoitustyön rahoittamisesta, historia-työryhmän jäsenille maksettavista kokouspalkkioista, kuvamaksuista, taitosta ja painatuksesta. Myös kielentarkastus ja oikoluku voivat aiheuttaa laajassa työssä huomattavia kustannuksia. Teoksen myyntituloilla kyetään tavallisesti kattamaan vain pieni osa hankkeen kokonaisbudjetista.

Kirjoitusta ohjaamaan perustetaan tavallisesti historiatyöryhmä. Se koostuu tilaajan edustajista ja kuntansa historian tuntevista kotiseututoimijoista. Toimiva historiatyöryhmä on menestyksekkään kirjoitustyön

mahdollistaja. Vuorovaikutus toteutuu yleensä paremmin pienessä ydinryhmässä kuin suuressa, lautakuntatyypissä toimielimessä. Jäseniä valittaessa on syytä painottaa paikallistuntemuksen lisäksi jääviyttä. Lähihistorian tarkastelua voi haitata jäsenten osallisuus niissä päätöksissä, joita historiankirjoituksessa arvioidaan. Siksi poliittisesti vaikutusvaltaiset henkilöt eivät yleensä ole parhaita historiatoimikunnan jäseniä. Historiatyöryhmän tehtäviin kuuluu esimerkiksi kirjoittajan avustaminen aineistojen kokoamisessa, paikallistuntemuksen ja kontaktien jakaminen kirjoittajan käyttöön sekä käsikirjoituksen kommentointi.

Historiatyöryhmälle voidaan antaa merkittävä vastuu myös teoksen ilmeestä. Valokuvat, kartat, piirroksot ja taulukot tukevat kerrontaa, mutta ovat myös itsenäisiä tapoja hahmottaa menneisyyttä. Vanhojen valokuvien keruu on syytä aloittaa välittömästi kirjoitustyön rinnalla. Kuvatoimistusta tekemään on syytä palkata asiansa osaava ammattilainen. Teoksen taittoon on varattava aikaa vähintäänkin muutamia viikkoja. Rikkaalla kuvituksella ja ammattimaisella taitolla lisätään huomattavasti teoksen kiinnostavuutta.

Kaikki kuntalaiset haluavat ymmärrettävästi löytää itselleen tärkeät asiat yhteisestä teoksesta. Kaiken kattava yleisesitys on kuitenkin harvoin paras ratkaisu, sillä varsinkin lähihistoriassa aineistoja ja toimijoita on valtavasti. Liian yksityiskohtaiset ja luettelomaiset teokset eivät ole miellyttäviä lukea.

Paikallishistoriaa voi rajata ja syventää valitsemalla teokseen näkökulman tai painopisteitä. Paikallishistoriaa voi tulkita esimerkiksi ympäristöhistoriallisesti: miten paikalliset luonnonolot ovat muokanneet paikalliskulttuuria? Myös kunnan elinvoimassa ja asemassa tapahtuneet nousut ja notkahdukset ovat historiallisesti kiinnostavia: mitkä tekijät selittävät kasvanutta tai hiipunutta vetovoimaa? Jos käytettävissä on laajoja kuva-aineistoja, valokuvatkin voivat olla historiateoksen luonteva lähtökohhta. Teoksen luettavuutta parantaa, kun historia hahmotetaan juonellisenä kertomuksena. Lukijaystävällisyyttä lisäävät teokseen ujutetut tarinalliset katkelmat; esimerkiksi muistitietoa on tarjolla arkistoissa monipuolisesti. Vaikka pitäjän historiaa jäsennettäisiin perinteisesti, suorat sitaattit rikastavat kerrontaa ja antavat teokselle persoonallista otetta.

Pitäjänhistorioiden työläyden vuoksi kotiseututoimijoilla on ollut rajallisesti mahdollisuuksia vaikuttaa teosten painotuksiin. Tässä voi ottaa oppia kyläkirjoista, jotka ovat parhaimmillaan omaäänistä, ihmisläheistä arkipäivän historiantutkimusta. Pitäjän historiaa voidaan kirjoittaa myös ammattilaisten ja harrastajien yhteistyönä, joskaan tätä ei ole laajasti Suomessa tehty. Ajatuksena on osallistaa asukkaat ammattihistorioitsijan johdattamana omien historiantulkintojensa äärelle. Tuolloin historiankirjoituksella on myös vahva sosiaalinen ulottuvuus, mikä syventää paikkaan kuulumisen tunnetta. Ammattilaisten ja harrastajien yhteistyö ei ole ongelmaton, mutta yhteistyön rakentaminen on eräs tapa arkipäiväistä historiantutkimusta ja saada menneisyys yhä moniäänisemmäksi. Hallintopitoinen lähestymistapa tuntuu jatkuvasti unohtavan sen, mikä tällä hetkellä on historiantutkimuksen ja kotiseututyön ytimessä: ihminen ja hänen kokemuksensa.

KYLÄNSÄ NÄKÖINEN KIRJA

Kyläkirjasta on tullut yksi kylän sinnikkyiden symboleista. Niissä kuvataan pitäjää rajatumpien alueiden historioita, muodostetaan kylälle oma ajallista tulkintaa ja rakennetaan sidettä eri sukupolvien välille. Viimeisimpien kymmenien vuosien aikana Suomessa on julkaistu sadoittain pitäjää rajatumpien alueiden historioita, jotka ovat keskenään hyvinkin erilaisia.

Kyläkirjoissa menneisyydestä kerrotaan ihmisläheisemmin kuin pitäjänhistorioissa; harrastajilla ja kylän asukkailla on enemmän sananvaltaa siihen, miten menneisyyttä käsitellään. Oman kylän erityislaatua kerrotaan yleensä värikkäiden henkilökuvauksien, anekdoottien ja runsaan kuvituksen voimalla. Kylähistoriat edustavat suomalaista tapaa tehdä historiaa alhaalta – ruohonjuuritasolta ylöspäin.

Toisin kuin pitäjänhistoriat, kyläkirja harvoin tavoittelee historiatieteellistä kokonaisuutena. Silti kyläkirjan laatiminen on monivuotinen ponnistus. Onnistuneen kirjan edellytyksenä on aina hyvin valmisteltu työsuunnitelma. Hankkeen alkuunpanijoilla on oltava mielikuva siitä, mitä tavoitellaan, sillä kyläkirjalla ei ole vakiintunutta määrämuotoa. Osa muistuttaa

pitäjänhistorioita pienemmällä aluerajauksella, mutta runsaasti on tehty myös eri kirjoitustyyppisiä yhdisteleviä antologioita, kylälaisten omien hengentuotteiden kokoelmia ja kuvakirjoja, jotka voivat olla myös kylän nykydokumentointia. Joissain kyläkirjoissa on vahva sukututkimuksellinen tai asutushistoriallinen sisältö.

Työ voidaan antaa kokonaisuudessaan ammattilaiselle tai se voidaan toteuttaa kylälaisten omin voimin. Tavallisin toteutustapa kulkee jossain ääripäiden välissä. Kylähistorian laatiminen kirjoittajaryhmässä osallistaa monia asukkaita ja lujittaa kylän yhteisöllisyyttä. Moni kylähistoria on syntynyt ammattimaisessa ohjauksessa, esimerkiksi kansalaisopistojen kursseilla. Yhdessä kirjoittaminen vaatii joustavuutta ja kykyä luoda erillisten tekstien pohjalta teokselle yhdenmukainen tyyli ja näkökulmat. Osa karikoista on vältettävissä, jos osallistuvaa historiakirjoitusta koordinoi historiatyöryhmä, jolla on asiantuntemusta ja sananvaltaa.

Onnistunut kyläkirjahanke perustuu ani harvoin pelkälle talkootyölle. Tekstien toimittaminen, viimeistely sisällöllisesti ja kielellisesti painovalmiiseen asuun, kannattaa antaa ammattilaisen tehtäväksi. Ammattikirjoittaja osaa kytkeä kylän tapahtumat kiinnostavasti myös yleisempiin historiallisiin kehityskulkuihin. Kirjaprojektin budjettiin on laskettava myös taitto-, paino- ja julkaisukulut. Kuluja syntyy myös sähköisen kirjan julkaisemisesta. Historiikin myynnistä tulee toki tuloja, mutta hyvin harvoin kylähistoria tarjoaa suoraa rahallista hyötyä.

Tavallisesti yhdistykset joutuvat hankkimaan kyläkirjalleen myös ulkopuolista rahoitusta. Kirjalle voi hankkia sponsoreiksi yrityksiä, joilla on kytkös kylään ja tulevan kirjan aihepiiriin. Säätiöiltä kuten Suomen Kulttuurirahaston maakuntarahastoilta voi hakea apurahaa, mutta säätiöiden rahoitus on poikkeuksetta erittäin kilpailtua. Useat kunnat antavat oman alueensa yhdistyksille pienehköjä kannustusapurahoja. Avustusten ja apurahojen varaan ei koko hankebudjettia voi rakentaa.

Kyläkirjan laatiminen voi olla maaseudun elinvoimaa ja osallisuutta lisäävä kulttuurihanke, johon on mahdollista saada myös EU-rahoitusta. Tämä on mahdollista etenkin, jos kyläkirjan tekemiseen sitoutuu runsaasti talkootyövoimaa ja se niveltyy osaksi kylän kehittämistoimintaa. Sil-

loin puhutaan harvoin pelkästä kirjan tekemisestä. Kehittämishankkeen sisältönä voi olla esimerkiksi aineistojen kerääminen ja tuotteiden jalostaminen esimerkiksi kulttuuri- tai historiamatkailun käyttöön tai kotiseutukasvatuksen tarpeisiin. Aineiston keruu työpajakokoontumisissa voidaan määrittää hankkeelle tehdyksi vastikkeelliseksi työksi, jolloin se kerryttää hankkeessa tarvittavaa omarahoitusosuutta.

Rahoituksen etsiminen ja sisällön suunnittelu kulkevat käsi kädessä. Tärkein kysymys on se, kenelle kyläkirja suunnataan. Dokumentoidaanko teoksella kylän katoavaa elämänmuotoa asukkaiden omasta näkökulmasta? Onko se suunnattu pikemminkin kylästä poismuuttaneille, vai onko teos eräänlainen tietopaketti niille, jotka suunnittelevat kylään muuttoa? Kylän omat asukkaat tarvitsevat vähemmän lisätietoa ja selitettävää aineista. Laajemmalle leviävä kirjallinen tuotos kerää lukijoita, joilla on vähäisemmät pohjatiedot. Muhkea kovakantinen kyläkirja on itsenäiselle uurastukselle kunnioitusta herättävä palkinto, mutta samalla kannattaa pohtia, voisiko kyläkirjan sijaan tai rinnalla syntyä sellaisia tuotoksia, jotka tavoittaisivat myös lapset ja nuoret. Kokonaisuuteen voi kytkeä myös historiareittejä ja mobiiliopastuksia. Myös muut digitaaliset sovellukset kannattaa pitää mielessä, sillä kerätty aineisto on mahdollista tallentaa kaikkien kiinnostuneiden saataville verkkoon, esimerkiksi Topoteekki-alustalle (ks. jäljempänä kohdasta Kulttuuriperintö biteiksi).

Lähdeaineistona kyläkirjoissa korostuu perinne- ja muistitieto, sillä monesta arkisesta elämän osa-alueesta ei ole tarjolla asiakirja-aineistoa. Perinnetiedossa on kyse sukupolvien ketjussa välittyneistä tarinoista, jotka kertoja omalta osaltaan siirtää eteenpäin. Muistitiedossa sen sijaan on kyse kertojaa henkilökohtaisesti kohdanneista tapahtumista. Muistitietoa kerätään yleensä haastatteluilla. (Katajala 1990, 25.) Teki aineiston keruun sitten kyläaktiivi, historian harrastaja tai ammattilainen, tärkeää on laatia yksityiskohtainen haastattelurunko ennen kenttätöihin ryhtymistä. Hyvän haastattelurungon ansiosta muistitietoa voi kertyä monipuolisesti eri aihepiireistä. Myös edellä kuvattu virikehaastattelu soveltuu kokemuseräisen tiedon keräämiseen. Muistitieto elävöittää ja rikastaa kyläkirjaa, mutta sen ylikorostuminen luo helposti toistoa, sillä informanttien pääjoukko edustaa monesti samaa ikäluokkaa, joka muistelee samankaltaisia asioita.

Tarinallisuus, kaskut ja henkilökohtaiset muistelut tuovat kyläkirjaan persoonallisuutta. Tärkeää on kuitenkin löytää tasapaino eteenpäin kuljetavan juonellisen kertomuksen ja yksittäisten sattumusten välille. Hyvän kyläkirjan perustana on tasapaino asiakirjalähteiden, muistitiedon ja kuvituksen kesken.

Asiakirjalähteiden avulla kertomukselle syntyy juoni. Kylän historiikkia kirjoittavalle tärkeimpiä arkistolähteiden säilytyspaikkoja ovat kotiseutuyhdistysten vapaaehtoisesti ylläpitämät kotiseutuarkistot ja kotiseutukokoelmat, kuntien ja kaupunkien arkistot sekä Kansallisarkisto. Kansallisarkistoon on talletettu suurin osa vanhimmasta Suomea käsittelevästä asiakirja-aineistosta. Kansallisarkiston osana toimivien maakunta-arkistojen tehtävänä on tallettaa oman arkistopiirinsä alueen valtionhallinnossa syntyvät asiakirjat. Monet näistäkin käsittelevät kylää, tilaa tai sukua tutkivan kannalta tärkeitä asioita. Liiallinen asiakirjalähteiden käyttö voi kuitenkin johtaa luettelomaisuuteen ja tarkastelun kapeuteen.

Kyläkirjan visuaalinen ilme kannattaa toteuttaa huolella. Kirjan graafisessa suunnittelussa ja taitossa on hyvä käyttää ammattilaisapua. Jos kuvitus rakentuu vanhojen valokuvien varaan, niiden keruu on aloitettava hyvissä ajoin kirjoitusprosessin aikana ja huolehdittava teknisesti tasokkaista skannauksista, asianmukaisista kuvatiedoista sekä käyttöluvista. Jos kuvia kertyy paljon, historian rinnalla voi työstää myös valokuvanäytelyn esimerkiksi kylätalolle. Samalla kannattaa miettiä, minne hankkeen aikana syntyvä kuva-aineisto tallennetaan. Tallennuspaikka voi löytyä paikallismuseosta, kotiseutuarkistosta tai kirjaston kotiseutukokoelmasta. Kyläkirjassa kuvat voivat olla myös pääosassa. Silloin on kiinnitettävä huomiota kuvien selityksiin. Monet kirjantekijöille itsestään selvät yksityiskohdat jäävät yllättävän nopeasti unohduksiin.

KOTISEUTU ON VERKOSSA KUIN KOTONAAN

Internet on pitkässä ajankaassa vielä erittäin nuori ilmiö, vaikka esimerkiksi 1990-luvun alkupuolella syntyneiden kokemusmaailmassa internet on ollut aina olemassa. Verkkoympäristö ei ole enää erillinen saareke vaan jokapäiväisen toimintamme erottamaton ja jopa välttämätön osa. Erilaisista digitaalisista ja virtuaalisista ympäristöistä on tullut meille yhtä tärkeitä kuin fyysisen maailman tapahtumista ja paikoista. Niistä on tullut kotiseutuamme verkossa. (Riukulehto & Haasio 2020.)

Tietoverkko muuttaa kotiseudun kokemista. Esimerkiksi virastossa, pankissa ja kaupassa käyminen korvautuu osittain tai kokonaan verkkopalveluilla. Kasvokkaisen kohtaamisen sijaan ihmiset tapaavat toisiaan yhä useammin erilaisilla sosiaalisen median alustoilla. Kotiseutukokemus voi myös syntyä yksin omaan verkossa, esimerkiksi silloin kun pelimaailmasta tai verkkoyhteisöstä tulee kokijalleen erottamaton osa hänen elämäänsä. (Riukulehto & Haasio 2020; Riukulehto 2020.)

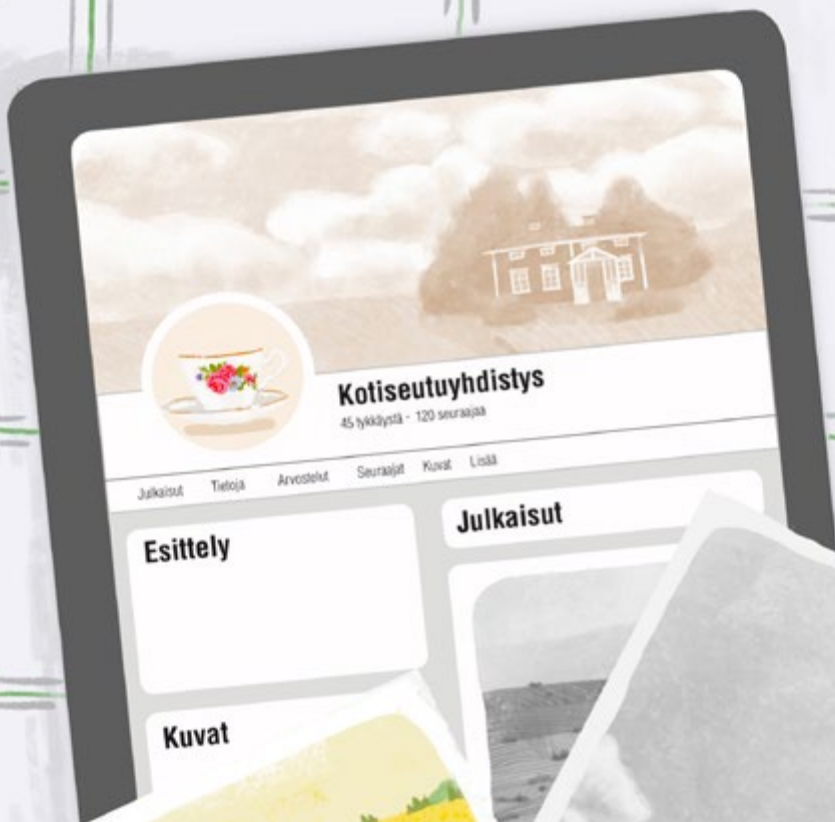
Digitalisuus vaikuttaa paikallisyhteisöjen toimintaan monin eri tavoin. Erilaiset virtuaaliset yhteisöt kilpailevat ihmisten ajasta ja huomiosta, jolloin mielenkiinto lähiympäristössä tapahtuvia asioita ja paikallista yhdistystoimintaa kohtaan saattaa vähentyä. Toisaalta digitaaliset välineet tarjoavat mahdollisuuden houkutella toimintaan mukaan ihmisiä, jotka eivät asu toistensa läheisyydessä eivätkä muuten kohtaisi toisiaan. Syntyy uudenlaisia yhteisöjä ja kotiseututyö saa uusia muotoja.

Voidaan perustellusti sanoa, että internetistä on tullut yksi yhdistystoiminnan keskeisistä ympäristöistä ja digitaalisuudesta yksi toiminnan välttämättömistä muodoista. Internet toimii yhä perinteisen viestinnän välineenä, eräänlaisena ilmoitustauluna, jolla yhdistykset viestivät toiminnastaan tai arkistona, johon kootaan erilaisia materiaaleja digitaalisessa muodossa. Näiden rinnalle ja ehkä jopa tärkeämmäksi on muodostunut kokemusten julkaiseminen sosiaalisessa mediassa. Tämä voi ilmetä myös paineena näkyä ja viestiä juuri oikeilla alustoilla niille ominaisella tavalla.

Digitaalisten ja virtuaalisten ympäristöjen tulevaisuudenkuvin siintää internetin muuttuminen laajennetun todellisuuden alustaksi. Käytännössä tämä tarkoittaa reaalian maailman päälle rakennettua digitaalista kerrosta, joka nostaisi tulevaisuudessa esimerkiksi matkailukohteiden tai museoiden opastukset aivan uudelle virtuaalitodellisuuden tasolle.

**Virtuaalisista
ympäristöistä
on tullut koti-
seutuamme
verkossa.**

Esittely

Julkaisut

Kuvat

Kotiseudun kokeminen ja kehittämistyö eivät silti ole tieteisfiktiota. Uusinta digitaalista teknologiaa ei tarvitse välttämättä omaksua etujoukoissa. On silti ymmärrettävä, että digitaalisuus on peruuttamattomasti muuttanut paikallisyhteisöihin kuulumisen ja paikallisen toiminnan luonnetta. Jokainen yhdistys joutuu miettimään vähintään verkkonäkyvyyttään, moni joutuu pohtimaan myös aineistojensa ja arkistojensa säilymistä ja saavutettavuutta digitaalisessa muodossa.

KULTTUURIPERINTÖ BITEIKSI

Etenkin kotiseutuseuroilla mutta myös monilla muilla paikallisyhdistyksillä on hallussaan valtavasti kirjallista aineistoa ja esineistöä, jotka odottavat siirtämistä digitaaliseen muotoon. Digitaalisena aikana kokoelmien ja arkistojen haltijat tarvitsevat sekä digitoinnin että aineistonhallinnan osaamista ja resursseja. Valokuva- ja esinekokoelmien digitoinnista onkin viime vuosina tullut kasvava kotiseututyön osa.

Digitoinnin tarkoituksena on paitsi aineistojen säilyminen myös niiden parempi saavutettavuus. Esimerkiksi kotiseutulehdet ja esinekokoelmien sisältötiedot tavoittavat huomattavasti suuremman yleisön, jos lehtiä voi lukea omalta päätelaitteelta ja esineitä katsella digitaalisesta arkistosta. Digitoituja aineistoja julkaistaessa tulee selvittää aineistojen immateriaalioikeudet, henkilösuoja ja teossuoja.

Esimerkiksi Töysä-Seura on tehnyt kotiseutuyhdistyksen hallussa olevan esinekokoelman mittavan inventointi- ja digitointityön. Työ on sisältänyt esineiden valokuvauksen ja tietokannan rakentamisen. Tavoitteena on julkaista koko tietokanta verkossa. Arkiston verkkoon rakentamisen apuvälineenä käytetään yleistä kaupallista sisällönhallintajärjestelmää. Työhön on saatu avustusta Museovirastolta.

Ohjeita digitointiin ja verkkoarkistointiin on saatavissa useasta eri lähteestä riippuen siitä, millaisista aineistoista tai arkistoista on kyse. Erityisesti Suomen Kotiseutuliitto on koonnut tietoa ja ohjeita verkkosivuilleen ajatellen kotiseututyötä. Myös Kansallisarkisto tarjoaa varsin yksityiskohdaisia ohjeita yleisemminkin yhdistysten digitaalisten arkistoinnin toteut-

tamiseen. Valokuvien digitoinnin kohdalla puolestaan kannattaa tutustua Valokuvataiteen museon perusteellisiin ohjeisiin.

Erityinen kotiseutuarkistojen luomisen verkkotyökalu on yhteiseuroopalaisessa hankkeessa kehitetty Topoteekki-alusta, johon yhdistykset voivat luoda oman arkistopalvelunsa. Palvelu on maksullinen. Monilla suomalaisilla kotiseutuseuroilla on käytössään Topoteekki-alusta, johon ne ovat koonneet vanhoja valokuvia ja kertomuksia.

Elävän perinnön wikiluetteloon voi puolestaan tallentaa tietoa esimerkiksi juhlista ja tavoista, peleistä ja leikeistä sekä lukuisista muista kulttuuriperinnön aihealueista. Yhdistykset voivat omatoimisesti ilmoittaa alustalle paikallisen tai alueellisen omaleimaisen ja elävän perinteen. Luetteloon kuvaillaan perinteen taustaa ja sitä, miten se on säilynyt ja ennen kaikkea, miten sitä voidaan välittää eteenpäin (wiki.aineetonkulttuuriperinto.fi).

Mobiilisovellukset ovat jo nyt merkittävä ja tulevaisuudessa varmasti kasvava digitaalisen kotiseututyön muoto. Matkailu- ja museoalalla virtuaaliopastukset ovat olleet arkipäivää jo pitkään. Sovellusten avulla matkailuala ja kotiseututyö voivat löytää toisensa entistä paremmin. Mobiilisovelluksissa hyödynnetään usein tarinallistamista ja pelillistämistä, mikä on oiva tapa tehdä kotiseututyötä houkuttelevaksi lapsille ja nuorille. Olemassa on jo kaupallisia sovelluksia. Esimerkiksi mobiilipohjainen kotiseutuseikkailu on tarjolla suurimpien kaupunkien alueella.

DIGITOIDUT AINEISTOT MONIPUOLISESTI KÄYTTÖÖN

Teuvalainen Foto-Nisula on Etelä-Pohjanmaan vanhimpia toimivia valokuvaamoita. Nisulan suvun valokuvaajat ovat jo vuodesta 1913 alkaen tallentaneet teuvalaista elämää ja näkymiä sekä ottaneet runsaasti henkilökuvia.

Valokuvakokoelman merkitys on tunnistettu paikallisesti ja maakunnallisesti: kokoelma on haluttu saattaa paikallisten asukkaiden, vanhojen valokuvien harrastajien sekä suku- ja historianutkijoiden ulottuville. Kuville on myös haettu pysyvää säilytysratkaisua, sillä etenkin vanhat lasinegatiivit ovat herkästi rikkoontuvia. Paikalliset kotiseututoimijat ovat kantaaneet vuosien ajan huolta valokuvakokoelman kohtalosta.

Vuonna 1998 Suomen Kulttuurirahaston Etelä-Pohjanmaan rahasto rahoitti kokoelman luettelointia ja järjestämistä. Valokuvien säilytysoloja parannettiin ja valokuvissa olevien henkilöiden tunnistustyötä tehtiin vapaaehtoisvoimin. Osa kuvista myös digitoitiin. Nykyinen valokuvaamoyrittäjä julkaisi otteita kuvakokoelman sisällöstä omakustanteisissa kuvakirjoissa. Valokuvia on lisäksi hyödynnetty paikallishistorioissa ja aivan viime aikoina osana akateemista tutkimusta.

Ponnistuksista huolimatta valokuvakokoelman parissa riittää yhä työtä. Kokoelmalle alettiin suunnitella tulevaisuuspolkua vuonna 2021 usean tahon yhteisvoimin. Valokuvaamoyrittäjän, paikallisten yhdistysten, alueellisen vastuumuseon sekä yliopiston projektihenkilöstön ideoinnin pohjalta muotoutui kehittämishanke, jossa kulttuuriperinnön digitointi yhdistyy lasten ja nuorten kotiseutukasvatukseen ja synnyttää paikkakunnalle näyttelyn. Hanke sai rahoitusta Suomen Kulttuurirahaston Etelä-Pohjanmaan rahastolta. Päärahoitusta suunniteltiin haettavaksi paikallisen toimintaryhmän eli Leader Suupohjan kautta. Leader-hankerahoituksen todettiin soveltuvan hyvin tähän tarkoitukseen.

Jotta kotiseututyö pysyisi ajassa kiinni, sen on kyettävä uudistumaan ja rakennettava yhteyksiä eri tahoille. Monien kokoelmien säilytysratkaisut, hyödyntäminen ja luova käyttö edellyttävät yhteishankkeita. Laajan hankkeen ideointiin ja suunnitteluun, rahoituksen hakemiseen sekä työntekijöiden löytämiseen kannattaa varata aikaa useita kuukausia.

Teuvan esimerkki osoittaa, kuinka pitkäjänteistä työtä kulttuuriperinnön digitointi vaatii. On suunniteltava huolella, mihin digitoitu aineisto arkistoidaan ja miten se on saavutettavissa. Digitoinnin ja arkistoinnin rinnalla on tärkeää miettiä aineistojen monipuolista hyödyntämistä ja käyttöä osana kotiseututyön uudistamista.

KOTISIVU ON YHDISTYKSEN VIRTUAALINEN KOTI

Sosiaalisen median alustojen ja erityisesti Facebookin yleistymisen myötä monet yhdistykset ovat siirtäneet verkossa tapahtuvan toimintansa osin tai jopa kokonaan näille alustoille. Myös kotiseutu- ja kylätoimijat ovat varsin yleisesti siirtyneet Facebook-käyttäjiksi. Tyypillisesti näillä

alustoilla viestitään ajankohtaisia asioita sekä jaetaan valokuvia ja muis-toja.

Esimerkiksi Etelä-Pohjanmaalla toimiva Nurmoo-Seura perusti Face-book-sivun vuonna 2012. Sen kehitystä ja vaikutusta kotiseututyöhön tutkineet Matti Mäki ja Teppo Ylitalo (2020) toteavat, että kyseessä on yhteisöllisyyden kokemisen kevyempi muoto: sosiaalisen median kana-villa osallistumisen kynnys on matalampi kuin varsinaisessa yhdistystoi-minnassa.

Sosiaalisen median välineet ja verkon viestipalvelualustoilla tapahtuvat ryhmäkeskustelut tukevat perinteistä yhdistystoimintaa ja tarjoavat kä-teviä viestintäkanavia esimerkiksi talkoo- ja tapahtumajärjestelyille. Nii-den rinnalle on syntynyt ryhmiä, joissa koko yhteisöllisen toiminnan ydin on verkossa tapahtuvaa tarinoiden tai vanhojen valokuvien jakamista. Tätä voidaan nimittää kevytyhteisöllisyydeksi. Verkossa alkunsa saanut toiminta voi johtaa järjestäytymiseen myös verkon ulkopuolella: ihmiset tapaavat kasvotusten, syntyy uusia tapahtumia ja jopa yhdistyksiä.

Vaikka sosiaalisen median alustat ovat korvanneet ja jossain määrin jopa syrjäyttäneet yhdistysten perinteiset kotisivut, näillä on puolellaan edel-leen kiistattomia etuja. Kotisivut edustavat vakautta ja pysyvyyttä siinä missä sosiaalisen median alustat palvelevat lähinnä päivittäisen vuoro-vaikutuksen tarpeita. Kotisivu voidaan toteuttaa rakenteeltaan selkeäm-mäksi ja omannäköiseksi. Sille on helpompi rakentaa digitaalisia arkistoja omine hakutoimintoineen (esimerkiksi valokuvat, historiikit, kotiseutu-seurojen lehdet jne.) sekä verkkokauppa omana osionaan.

Kotisivujen toteutukseen on saatavilla teknistä apua ja neuvontaa. Esi-merkiksi Eteläpohjalaiset Kylät ry tarjoaa verkkosivualustan ja verkkosi-vuhotellin jäsenilleen. Vaikka kotisivukoneet ovat helpottaneet omatoi-mista verkkosivujen tekoa, on kuitenkin suositeltavaa teetättää kotisivu ammattilaisella. Kotisivu on yhdistyksen käyntikortti, jonka visuaalinen ilme kertoo sivustolla vierailevalle toiminnasta. Verkkonäkyvyyden kan-nalta on erityisen tärkeää, että kotisivun sisältöpäivittämisestä huoleh-ditaan säännöllisesti ja että ylläpidosta, teknisestä päivittämisestä ja toi-mivuudesta on vastuussa osaava henkilö. Luonnollisesti kotisivulla tulee

olla linkitykset käytössä oleviin sosiaalisen median alustoihin. Kotisivu ja sosiaalisten viestinten alustat yhdessä muodostavat yhdistyksen verkkonäkyvyyden.

Pieni mutta erittäin tärkeä yksityiskohta on, että kotisivulta löytyvät ajantasaiset yhteystiedot. Sosiaalisessa mediassa ne hautautuvat nopeasti uusien päivitysten alle. Kynnys lähestyä yhdistystä on paljon matalampi, kun toiminnalla on kasvot. Ainakin yksi yhteinen sähköpostiosoite on tarjottava yhteydenottoja varten (esim. puheenjohtaja@yhdistys.fi). Tämä helpottaa yhteydenpitoa yhdistyksen vastuuhenkilöiden vaihtuessa.

KESTÄVÄ KOTISEUDUN KEHITTÄMINEN

AJATTELE JA TOIMI PAIKALLISESTI JA GLOBAALISTI

Tuttu ajatelma ”ajattele globaalisti, toimi paikallisesti” muistuttaa, että paikat ovat kytkeytyneet toisiinsa: ihmisen toiminnan vaikutukset eivät tunne alueiden tai valtioiden rajoja. Ajatelma on alusta saakka ollut myös paikallisen kehittämisen iskulause, jolla korostetaan toiminnan ruohonjuuritasoa. Paikallisuuden korostaminen on saanut lisää pontta, kun maapalloistumiselle on alettu etsiä vaihtoehtoja. On puhuttu esimerkiksi yhteisö- ja paikallistalouksien uudenlaisesta tulemisesta. Viimeistään koronaviruspandemia havahdutti huomaamaan talouksien keskinäisriippuvuuden sekä maailmanlaajuisten tuotanto- ja toimitusketjujen haavoittuvuuden.

Paikallisuuden merkitys on kietoutunut monitahoisesti maailmanlaajuiseen kestävyysmurrokseen. YK:n jäsenvaltioiden hyväksymä Agenda 2030 -tavoiteohjelma sekä Suomen kansallinen kestävä kehityksen yhteiskuntasitoutumus peräänkuuluttavat muun muassa yhdyskuntien ja paikallisyhteisöjen kestävyyttä. Yhteisöjen kestävyys tarkoittaa niiden kykyä vastata eteen tuleviin muutoksiin ja jatkaa uudistuneina olemassaoloaan. Tätä on paikallisyhteisöjen resilienssi eli muutosjoustavuus tai muutoskestävyys.

Varsinkin maaseutujen paikallisyhteisöt ovat joutuneet koetukselle: Yhteistoiminnan perinne on jo vuosikymmeniä ohentunut maatalouden rakenteiden muuttuessa ja väestön vähetessä. Lisäksi työ, harrastukset ja asiointi kiinnittävät ihmisiä yhä useampiin paikkoihin ja viiteryhmiin sekä osaksi virtuaaliyhteisöjä. Tämän vuoksi lähiympäristössä tapahtuvat asiat eivät enää ole itsestään selvästi ihmisten pääasiallinen mielenkiinnon kohde. Yhteisöllisyyden murros on heijastunut myös paikallisyhdistyksiin, joiden on entistä vaikeampi saada ihmisiä sitoutumaan toimintaan pitkäjänteisesti. Huoli maaseudun paikallisyhteisöjen muutoskestävyydestä on aiheellinen.

Kestävyys hahmotetaan yleisesti kolmen ulottuvuuden eli ekologisen, taloudellisen ja sosiaalisen kestävyuden kautta. Sosiaaliseen kestävyteen liittyy myös kulttuurinen ulottuvuus. Yleisesti ottaen kotiseudun eteen tehtävä työ on varsin kestävällä pohjalla, sillä koko toiminnan lähtökohtana on nimenomaan sosiaalinen ja kulttuurinen kestävyys. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että toimin-

nan kestävyyttä ei tarvitsisi miettiä. Sosiaalista kestävyyttä horjuttaa ensinnäkin edellä kuvattu yhteistoiminnan perinteen ohentuminen. Toiseksi kaikessa kehittämisessä tulee ottaa huomioon entistä paremmin ekologinen kestävyys, mikä tarkoittaa erilaisten kestävyysnäkökulmien ja niihin sisältyvien, keskenään ristiriitaistenkin, tavoitteiden yhteensovittamista. Käytännönläheinen esimerkki tästä on rakennusten korjaaminen siten, että energiatehokkuusvaatimukset ja kulttuurihistorialliset arvot yhdistyvät.

Kenties suurin kysymys on kuitenkin kestävyys siirtymään valmistautuminen ja sopeutuminen. Kestävyys siirtymä tarkoittaa muutosta kohti hiilineutraaliutta ja luonnonvarojen kestävämpää käyttöä. Siirtymästä seuraa vääjäämättä, että jotkin kulttuurin muodot, toiminnot ja elinkeinot eivät jatku entisellään. Miten kotiseudun kehittämisessä varaudutaan kestävyys siirtymään ja suhtaudutaan muutokseen? Esimerkiksi suuren mittaluokan hankkeet kuten tuulivoimarakentaminen muuttaa kotiseudun maisemaa, mikä saatetaan kokea jopa

kotiseudun menetyksenä. Tulisiko kotiseututyön olla liian nopeaa muutosta hidastava voima vai pitäisikö kotiseututyön ennemminkin sopeuttaa ihmisiä muutokseen esimerkiksi dokumentoimalla katoavia maisemia ja työtapoja ja tarjoamalla ihmisille tilaisuuksia työstää muuttunutta kotiseutusuhdettaan?

Ihmisten kokemukset siitä miten meilläpäin eletään, syödään, puhutaan, liikutaan ja käydään töissä ovat kaikki osa kotiseudun kokemista. Liian nopeiksi ja epäreilukuksi koetut muutokset synnyttävät vastarintaa. Usein ihmisistä tuntuu, että muutosvaatimukset ja -paineet tulevat oman paikallisyhteisön ulkopuolelta. Oleellista on, että kestävyys siirtymä koetaan oikeudenmukaiseksi ja että paikallisyhteisölläkin on siihen sananvaltaa: meidän kotiseutukokemuksillamme, tarinoillamme ja toiminnallamme on merkitystä.

Maaseudun kehittämisen tärkein voimavara ovat oman lähiympäristönsä ja itselleen tärkeiden asioiden hyväksi toimivat ihmiset. Paikallisyhteisöjen muutoskestävyys on lopulta niiden omissa käsissä. Ne eivät jousta ja mukaudu tahdottomina ulkoapäin tuleviin muutoksiin. Paikallisyhteisöjen on ajateltava ensi sijassa omia vahvuuksiaan ja erityislaatuaan. Keskinäisriippuvuuden lisääntyessä myös ajattelun ja toiminnan vaikutukset ulottuvat kuitenkin aina paikallista yhteisöä laajemmalle. Paikallisyhdistysten toiminnan ohjenuoraksi voitaisiinkin ottaa muokattu toteamus: ajattele ja toimi paikallisesti ja globaalisti.

Oleellista on, että kestävyys siirtymä koetaan oikeudenmukaiseksi ja että paikallisyhteisölläkin on siihen sananvaltaa: meidän kotiseutukokemuksillamme, tarinoillamme ja toiminnallamme on merkitystä.

YTYÄ YHTEISÖJEN TOIMINTAAN

Perinteisen yhdistystoiminnan tilasta on oltu huolissaan jo vuosikymmeniä. Järjestökentällä ja maaseudun kehittäjiä parissa toistetaan usein, ettei yhdistyksiin löydy riittävästi vapaaehtoisia ja että tehtävät kasautuvat harvempien ja ikääntyvien ihmisten hartioille. Väestörakenteen muutos syventää entisestään tätä ongelmaa. Mikä on maaseudun yhdistyskentän tulevaisuus?

Yhdistysten keskinäisen yhteistyön syventäminen on todennäköinen kehityssuunta. Yhdistysten kehityspolut myös tulevat eroamaan toisistaan eri paikkakunnilla eivätkä ne kehity koko maassa tasaisesti: jossain on viireä ja monipuolista kylätoimintaa, kun taas toisaalla kylätoiminta hiipuu kokonaan, mutta tilalle voi syntyä esimerkiksi aktiivista urheiluseuratoimintaa. Toiminnan painopisteet voivat myös uudelleenmuotoutua, kuten kävi esimerkiksi veteraaniyhdistyksille niiden muuttuessa perinneyhdistyksiksi.

Jokainen sukupolvi rakentaa omannäköistään yhdistystoimintaa. Vaikka pitkäjänteinen sitoutuminen perinteiseen työhön talkooinen ja kokouksineen ei kaikkia houkuttelisisikaan, ihmiset haluavat silti osallistua, edes osa-aikaisesti. Edellä tätä kuvattiin kevytyhteisöllisyydeksi.

Mahdollisimman monen tulisi löytää itselleen mielekäs tapa toimia paikallisyhteisöissä ja kokea kuuluvansa yhteisöön. Perinteinen yhdistysmuoto on edelleen hyvä, mutta ei välttämättä ainoa tai edes ensisijainen keino toimia ja kokea yhteenkuuluvuutta. Vaikka verkkoympäristöillä on taipumus muuttaa ihmisten paikkasuhdetta, ne eivät tee ihmisestä paikatonta. Digitalisaation ansiosta paikallisyhdistysten toimintaan voidaan houkutella myös sellaisia ihmisiä, jotka eivät asu lähekkäin eivätkä muuten kohtaisi toisiaan. Samalla paikallisyhteisön käsite laajenee ja yhteisön hyväksi tehtävä työ saa uusia muotoja. Kun nuorille annetaan vastuuta ja heihin luotetaan, löytyy lopulta myös niitä nuoria, jotka asettuvat sukupolvien ketjuun tekemään omannäköistään kotiseudun kehittämistyötä – talkooinen kaikkineen.

Yhteisöllisen yritystoiminnan ja palvelutuotannon vahvistuminen on esimerkki uudenaikaisesta paikallista aktiivisuudesta. Yhteisöjen yritystoimin-

ta voi perustua alueen omaleimaisuuteen. Hyvä esimerkki sellaisesta on Mathildedalin kyläläisten perustama pienpanimo, joka on kunnianosoitus Teijon alueen ruukkikylien historialle sekä nykypäivän vireälle kylätoiminnalle. Paikalliset yhdistykset, kuten kyläyhdistys ja kotiseutuyhdistys, voivat yhdistää voimansa liiketoiminnan suunnittelussa. (Rinne-Koski 2019.)

Erityinen yhteisöllisen yritystoiminnan muoto on yhteiskunnallinen yrittäjyys, joka on tulevaisuudessa vahvistuva toimintamalli ja entistä keskeisempi osa myös maaseudun paikallisyhdistysten toimintaa. Yhteiskunnallisella yritystoiminnalla tarkoitetaan liiketoimintaa, jolla on jokin selkeä yhteiskunnallinen tavoite. Esimerkiksi kyläyhdistyksellä se voi olla halu lisätä kylän elinvoimaa tai tarjota asukkaille heidän tarvitsemiaan lähipalveluja. Toisena erityispiirteenä on rajoitettu voitonjako: yhteiskunnallinen yritys käyttää suurimman osan voitostaan valitsemansa yhteiskunnallisen tavoitteen saavuttamiseksi. Kyläyhdistyskontekstissa se tarkoittaa sitä, että mahdollinen liikevoitto käytetään kylän ja sen asukkaiden hyväksi. (Rinne-Koski 2019.)

JUURTUNEET IHMISET JA KESTÄVÄT PAIKALLISYHTEISÖT

Kotiseudun kehittämisen ja kotiseutusunnittelun tulee tukea yhteisöjen ja yksilöiden kykyä vastata eteen tuleviin muutoksiin ja uudistua. Tätä kuvattiin edellä muutosjoustavuuden käsitteellä.

Maaseutupaikkakunnat tarvitsevat ihmisiä: asukkaita ja työntekijöitä. Aluelähtöinen näkökulma korostaa väestökehitystä elinvoimaisuuden ytimenä. Kokemuksellinen näkökulma korostaa itse ihmistä: kotiseutua ei ole ilman koki-jaa. Myönteiset kokemukset, kuten esimerkiksi se, että lapset ja nuoret otetaan huomioon ja he saavat osallistua asuin- ja elinympäristöään koskeviin asioihin, ovat arvaamattoman tärkeitä maaseutualueille. Nämä kokemukset saattavat ratkaista myöhemmän asuinpaikan; ne saattavat lisätä todennäköisyyttä jäädä tai palata maaseudulle myöhemmällä iällä. (Suutari, Rinne-Koski & Riukulehto 2021.)

Maahanmuutosta puhutaan usein talouden ja työvoiman näkökulmasta, jolloin maahanmuuttajat nähdään yhtenä ratkaisuna maaseudun työvoimapuulaan. Paikallisyhteisöissä myös maahanmuuttajien kotoutuminen ja kuulumis-

nen ovat entistä tärkeämpiä asioita. Kuuluminen määritellään kotoisuudeksi, tunteeksi että on turvassa, asiat ovat tuttuja, että tulee ymmärretyksi ja on vapaa määräämään itseensä liittyvistä asioista. Kotoisuuden ja kuulumisen kokemus rakentuvat kaikissa ihmisen ympäristöissä, mutta ennen kaikkea kyseessä on sosiaalinen, yhteisöllinen tapahtuma. Muut ihmiset voivat kieltäytyä ottamasta jotakuta joukkoonsa tai asettaa kuulumiselle erilaisia ehtoja, jotka täytyy täyttää. (Mm. Enbuska 2022.)

Kotiseutu muuttuu, kun yhteisöön tulee uusia ihmisiä, jotka puhuvat eri kieliä, joilla on erilaisia tapoja ja arvoja ja jotka eivät vielä jaa useimpia samoja kotiseutukokemuksia alueella pitkään asuneiden kanssa. Aivan samoista syistä, mutta vielä rajummin muuttuu tulijoiden kotiseutukokemus. Kestävä paikallisyhteisö kykenee samanaikaisesti synnyttämään uusille tulijoille kotoisuuden kokemuksia ja vahvistamaan paikallisten kotiseutusuhdetta.

Koulujen kotiseutuopetus on saanut monenlaisia muotoja historian kuluessa, ja kotiseudun painoarvo opetussisällöissä on vaihdellut. Välillä käsite hävisi kokonaan, mutta 2016–2019 voimaan tulleissa opetussuunnitelman perusteissa kotiseutu esiintyy jälleen käsitteenä.

Jokaisella on oikeus kotoisuuden kokemuksiin, ja jokaisen kotoisuuden kokemukset ovat yhtä tärkeitä. Tähän yhteiskunnan, yhteisöjen ja koulujen tulee antaa välineitä. Kotiseutuopetus antaa tilaisuuden käsitellä omaa kokemuksellista kotiseutua myönteisesti ja arvostavasti. Ymmärtämällä ja jäsentämällä omia kokemuksia on myös helpompi asettua toisen asemaan. Kotiseutuopetuksen ja kotiseutukasvatuksen perimmäisenä tarkoituksena onkin tarjota ihmisille välineitä kuulua ja juurtua luontevasti erilaisiin ympäristöihin ja paikkoihin sekä ymmärtää, kuinka jokainen meistä vaikuttaa toisten ihmisten kuulumisen kokemuksiin.

On tärkeää etsiä uusia välineitä, joilla kotiseutuopetusta ja laajemmin kotiseutukasvatusta voidaan tehdä. Myös koulujen ja yhdistysten väliset yhteydet ovat tervetulleita. Koulujen kotiseutuopetus ei yksinään kanna vastuuta lasten ja nuorten kotiseutusuhteen muodostumisesta ja juurtumisesta. Koulut, kunnat, yhdistykset sekä perheet voivat yhdessä parhaiten tukea kotoisuuden ja juurtuneisuuden kokemuksia. (Suutari, Rinne-Koski & Riukulehto 2021.)

Kestävä paikallisyhteisö kykenee samanaikaisesti synnyttämään uusille tulijoille kotoisuuden kokemuksia ja vahvistamaan paikallisten kotiseutusuhdetta.

LÄHTEET

- Ahtiainen, Pekka; Tervonen, Jukka & Teräs, Kari (2010). Kaikella on paikkansa: uuden paikallishistorian suuntaviivoja. Vastapaino.
- Enbuska, Marja (2022). Kuuluminen käy työstä: maahanmuuttajien kokemuk-
sista maaseudulla. Ruralia-instituutin blogi. 10.5.2022.
- Hyvä on Hyypässä hypellä. Historiaa ja tarinaa 1900-luvun Hyypästä. Hyypän
Kyläseura ry. Oy Fram Ab, Vaasa 2007.
- Kaplan, Rachel & Kaplan, Stephen (1989). The experience of nature: A psycho-
logical perspective. Cambridge University Press, 1989.
- Katajala, Kimmo (1990). Historiikinkirjoittajan opas. Suomalaisen Kirjallisuus-
den Seura, Helsinki 1990. Vastapaino, Tampere.
- Komulainen, Minna (2013). Mitä on maisemapalvelu? Teoksessa: Komulainen,
Minna (toim.) Maiseman tarina. Opas maisemapalveluiden luomiseen. Sit-
ra ja Maa- ja kotitalousnaisten keskus, Vantaa 2013, 10–15.
- Kurikka, Heli & Riukulehto, Sulevi (2015). Tiekartta elämyksellisiin ruokakoke-
muksiin. Helsingin yliopisto, Ruralia-instituutti. Raportteja 149.
- Lahtenvesi-Korhonen, Leena (toim.) (2020). Kestävä maisematuote – yhteis-
työllä palveluita ja hyvinvointia kulttuurisista ekosysteemipalveluista.
LAB-ammattikorkeakoulu, Etelä-Suomen maa- ja kotitalousnaiset, ProAg-
ria Etelä-Suomi sekä Maa- ja kotitalousnaisten keskus. Saatavissa: [https://
www.maajakotitalousnaiset.fi/uploads/archive/attachment/toimintamalli_digiversio.pdf](https://www.maajakotitalousnaiset.fi/uploads/archive/attachment/toimintamalli_digiversio.pdf). Luettu 12.6.2023.
- Matilainen, Anne (2019). Feelings of Psychological Ownership towards Private
Forests. University of Helsinki Ruralia Institute. Publications 36.
- Matilainen, Anne; Pohja-Mykrä, Mari; Lähdesmäki, Merja & Kurki, Sami
(2017). “I feel it is mine!” – Psychological ownership in relation to natural
resources.” Journal of Environmental Psychology 51(August): 2017, 31–45.
- Mattila, Mirja; Kaukonen, Marianna & Salmela, Ulla (2005). Opas paikallismu-
seon hoitoon. Museovirasto, Helsinki 2005.
- Mäki, Matti & Ylitalo, Teppo (2020). Nurmoo-Seura goes Facebook. Teoksessa:
Sulevi Riukulehto ja Ari Haasio (toim.). Virtuaalinen kotiseutu. Tietolipas
265. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2020, 38–59.
- Mäntylä, Jaakko & Kurki, Sami (2021). Suupohjan metson vuosisata maankäy-
tön muutoksissa. Helsingin yliopisto Ruralia-instituutti. Raportteja 211.
- Rauhala, Mervi & Vikström, Tarja (2014). Storytelling työkaluna: vaikuta tari-
noilla bisneksessä. Talentum, Helsinki 2014.
- Rinne-Koski, Katja (2019). Uudenlaisen asukasaktiivisuuden äärellä. Yhteis-
kunnallinen yrittäjyys kotiseudun kehittämisen välineenä. Teoksessa: Riit-
ta Vanhatalo ym. (toim.) Kotiseutu 2019, vuosikirja. Suomen Kotiseutuliit-
ton julkaisuja A:39, 110–115.
- Riukulehto, Sulevi (2017). Kotiseudun käsite ja kotiseutututkimuksen perintö
Suomessa. Teoksessa: Riitta Vanhatalo ym. (toim.) Kotiseutu 2017, vuosi-
kirja. Suomen Kotiseutuliiton julkaisuja A:37. 25–47.

- Riukulehto, Sulevi (2020). Kotiseutukokemus verkossa. Teoksessa: Sulevi Riukulehto ja Ari Haasio (toim.). Virtuaalinen kotiseutu. Tietolipas 265. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2020, 12–37.
- Riukulehto, Sulevi & Haasio, Ari (2020). Kotiseutukokemuksia verkkoympäristössä. Teoksessa: Sulevi Riukulehto ja Ari Haasio (toim.). Virtuaalinen kotiseutu. Tietolipas 265. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2020, 7–11.
- Riukulehto, Sulevi & Lähteenniitty, Aurora (2022). Katseita maalaismaisemaan. Koettu maisemanmuutos Teuvalla. Helsingin yliopisto Ruralia-instituutti. Raportteja 218.
- Riukulehto, Sulevi & Rinne-Koski, Katja (2013). Otta noessa. Kuortaneenjärven kotiseutututkimusten syvärakenteita. Helsingin yliopisto Ruralia-instituutti. Julkaisuja 31.
- Riukulehto, Sulevi & Rinne-Koski, Katja (2019). Historian kohinaa Töysästä. Helsingin yliopisto Ruralia-instituutti. Raportteja 194.
- Riukulehto, Sulevi & Suutari, Timo (2012). Joki on Nurmon äiti. Nurmonjokilaakso kotiseutukuvassa. Helsingin yliopiston Ruralia-instituutti. Julkaisuja 28.
- Riukulehto, Sulevi & Suutari, Timo (2016). Kestävä kotiseutu. Kuntarakenteen muutos ja kotiseutukokemus. Teoksessa: Sulevi Riukulehto (toim.) Kunnat, rajat, kulttuuri. Muutoskokemuksia. SKS:n toimituksia 1418. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki 2016, 264–296.
- Stenfors, Piia (2007). Suomalainen kotiseutuliike 1894–1944. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2007.
- Suutari, Timo; Rinne-Koski, Katja & Riukulehto, Sulevi (2021) Juuret juniorille. Maaseudun lasten ja nuorten kotiseututietoisuuden rakentuminen. Helsingin yliopisto Ruralia-Instituutti. Raportteja 214.
- Suutari, Timo & Riukulehto, Sulevi (2018). Kotiseutua kartoittamassa Etelä-Pohjanmaan Järviseudulla. Teoksessa: Suutari, Timo (toim.) Kotiseutua kokemassa. Kotiseutukokemuksia Järviseudulta. Helsingin yliopisto Ruralia-instituutti. Raportteja 182.
- Tarjanne, Liisa (2005). Kulttuuriympäristön asialla. Ovatko MARAT-ryhmän teesit toteutuneet? Teoksessa: Schildt, Sanna (toim.) Maaseudun rakennusperintö, huomisen vahvuus. Talonpoikauskulttuurisäätiön julkaisuja uusi sarja n:o 2. Rakennustieto Oy, Helsinki. 7–24.
- Topelius, Zacharias (1985): Maamme kirja. En bok om vårt land. WSOY, Helsinki 1985.
- Turunen, Harri (2004). Suomalainen kotiseutuliike 1945–2000. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2004.
- Uimonen, Heikki (2020). Kuunneltu, koettu ja muisteltu kotiseutu. Teoksessa: Sulevi Riukulehto ja Ari Haasio (toim.). Virtuaalinen kotiseutu. Tietolipas 265. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2020, 100–123.

HELSINGIN YLIOPISTO
RURALIA-INSTITUUTTI